

91 R
A

GYULAFEHÉRVÁRI KALAUZ.

IDEGENEK TÁJÉKOZTATÓJA ::

= SZERKESZTETTE: =

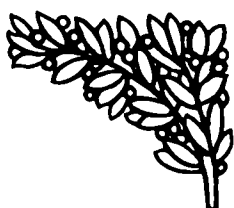
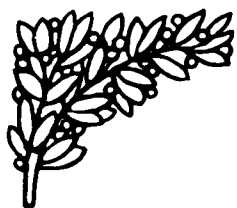
Á V É D J Á K Ó

a Ferencz-József és Szent-Gergelyrend
lovagja, nyug. főgimn. igazgató. ∴ ∴

—— Kiadótulajdonos: ——

Papp György könyvnyomdája.

== Ára 50 fillér. ==



GYULAFEHÉRVÁRI



KALAUZ.



Id. Misselbacher J. B.

GYULAFEHÉRVÁRT, FŐTÉR.

(A Nagyboldogasszony- és Alvinci-utca sarkán, saját házában.)

Fűszer, anyag, festék és vegyesárú kereskedés nagyban és kicsinyben, ezen szakmában a legnagyobb üzlet az egész megyében; csakis elsőrendű árúból álló gazdag raktár.

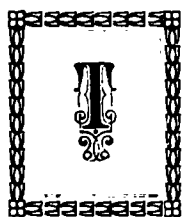
A tavaszi idényre mindennemű gazdasági, vetemény- és virágmagvak, mindig új, csiraképes minőség. ✂✂

Mindenféle bel- és külföldi új töltésű ásványvizek.

Festék, lakk, kenceolajok és ecsetek mázolóknak és szobafestők részére nagy választékban. ● ● ● ● ● ●

Kékkő, hárs, Portlandcement!

Naponta frissen pergelt kávé, valamint nyers kávé minden árban.



ISZTELETTEL közeledjünk
e sok dicsőséget és még
több nyomorúságot látott
helyhez!

Emeljük meg fővegünket előtte, mert
megérdemli szegénységében istiszteletün-
ket. Megérdemli azért, mert égbe nyuló
sziklás bérceinél és bőségesen termékeny
erejénél fogva azoknak az ősöknek adott
kedves, kellemes és biztos lakóhelyet,
akik vezetőik voltak nem csak akkor,
amikor a mi számunkra élethalál harc-
cal tejjel-mézzel folyó hazát szereztek,
hanem akkor is, amikor ezt a hazát meg
kellett védelmezni és amikor megvédeni
kellett tulnyomó erővel szemben az édes
hazában azt a fönséges szabadságot, a
mely Istenen kívül egyedül tehet bol-
doggá embert és országot.

Ugy van! Hiszen az erdélyi részek-

nek itt valaha központja vala s vajdák és fejedelmek innen intézék okosan sorsát és védelmét s hogy egyebet ne említsünk, nem ismeretlen előttünk, hogy a mikor a mohácsi csatatéren kiesett a kard a nemzet kezéből s török és német versengett Magyarország birásáért — —, hogy a mikor ez a két nagyhatalom megosztván fiaiban és területében édes hazánkat, dúló tatár-csordákkal és Karaffákkal törekedett letiporni nemzetünket: akkor, azokban a nehéz időkben mint a szabadságnak rendíthetetlen sziklája állott Erdély Gyulafehérvárral mint központtal, és a benne élő vezető ősök másfélszáz éven át védték erejökkel, fedezték testükkal azt a magyar szabadságot, azt az árvát, a mely ide, a mi földünkre mint menedékhelyre visszahúzódott. — És védték addig, míg a nagy Magyarország részei egyik ellenségtől megszabadulva egyesülhettek, s szabadságukat a másik oldalon annyira-mennyire biztosították.



1. A város környéke.



Az a gyönyörűen szép vidék, melynek ez a város a legrégibb időktől fogva központját képezi, úgy gazdag és változatosan szép természeti viszonyainál, mint változatos, viharos és nevezetes történelmi múltjánál fogva is jelentékeny helyet foglal el hazánk keleti felföldjének többi szép és érdekes részei között.

Gyulafehérvár vidékét északkelettől északon át délnyugatig az *Erdélyi érchegység* 300—1500 méter magas hegyei borítják be, melyek erősen tagolt, meredek emelkedésükkel, sok helyen falgyanánt álló sziklafalaikkal és mély szakadékaikkal, másutt meg

szelíd lejtésükkel, sok helyen égbé nyuló, tépászott és csupasz csucsaikkal, másutt meg rengeteg erdőségeikkel, a magasságokban fekvő tavaikkal, érdekes barlangjaikkal, arany-, ezüst-, higany-, kén- és kőbányaikkal, pisztrángban gazdag patakjaikkal, üdítő forrásaikkal és fürdőikkel, illatos virágtól tarka kaszálóikkal, kolompoló nyájaikkal és főleg tápláló, kellemes hőmérsékű levegőjükkel a legérdekesebb lakó-, nyaraló- és kiránduló helyekül szolgálnak, de egyszersmind az ember megélhetésére nagy nemzeti tőkét képviselnek.

A hegyek között érdekes látványosságok: 1. A „Kőköze” nevű sziklaszoros. 2. Az 1259 m. magas *Pilishegy*, melyről a Maros völgyét és mellék völgyeit, meg a torockói völgyet is, továbbá a fogarasi és radnai havasokat és a Hargitát is lehet látni. 3. A *Remetei szoros*, melynek bejáratát egymással szemben álló 600 m. magas sziklagúlák képezik. A szorosban csak a patak kövein lehet tova haladni, mely egy sziklafordulónál 4 m. széles, 10 m. magas és mintegy 20 m. hosszú sziklakapú alól jön ki s ezentúl már 400 méternyire a patakban lubicskolva haladhatunk egy olyan kanyargó csatornában, melynek szélessége 3—4 m., s melynek oldalfalait 30—40 m. magas függélyes, sok helyen összehajló sziklák képezik. 4. Ehhez hasonló alakulás a *Kisgyógypatak szorosa*, melynek közelében *Toplica* körül meleg források is vannak. 5. A *Csáklyaikő*, mely 1230 m. magas s melyről szintén szép a kilátás. Ha ennek déli hajlásán látható üregbe követ dobunk, az egyelőre dörömböl, majd mintha lövöldözne s később loccsanás hangja hallszik. Ide a csáklyai patak mentén haladva a *római fürdők*re bukkanunk, melyeknek sziklamedencéit azonban maga a víz vájta ki. 6. A *felsőgáldi vizzáró*, mely 400 m. hosszú sziklaszoros és ott a hol legkeskenyebb, a szemben álló sziklák mesterséges falaknak látszanak, melyeken egymással szemben álló és egymástól egyenlő távolságra eső 3—3 vájat látszik. A néphit szerint a vájatokba gerendákat alkalmaztak, a

vizet felduzzasztották s a közeledő ellenségre eresztették. 7. A *Kecskekő*, mely sziklagúla s 1083 m. magas. Tetején a kincskeresők jóvoltából 50 m² téren régi erődítés alapfalai láthatók s valójában itt állott a *Kecskésvár*, hol a rege szerint *Tündér Ilona* és *Árgirus* királyfi historiája történt és a hol a történelem szerint 1272-ben királyi vár volt, melyet 1469-ben Csupor Miklós erdélyi vajda birt. Később rablótanya lett belőle s 1515-ben II. Ulászló leromboltatta. 8. A „*Jézertó*“, tengerszem 921 m. magasságban. Mélyedésben fekszik, tojásalakú és 8 hold területű. Mélysége ismeretlen. Vizét a lejtő alján kifakadó forrás szüri le. 9. Az *Ompoly* völgye a „*Gyálu-Máréig*“ (nagy hegy) s a további völgyek szintén sok látványossággal szolgálnak. Itt mi csak a Verespatak mellett levő római aranybányákat: a *Kis-* és a *Nagycsetátyát* és a *Detonata* nevű bazalthegyét említjük meg. A bányákat a rómaiak felülről művelték s a vájatok már a hegytetőkön láthatók. 10. A *Mammuthegy*, mely 780 méter magas s a gyulafehérváriaknak kedvenc kiránduló helye. 11. A *barlangok* közül megemlítiük: a) a fenesi csepkőbarlangot; b) a *Csumorna* hegyben levő „*Gaura Kélit*“, melybe akármennyi víz folyhat, még sem telik meg; c) a magyarigeni havasokban levő „*Gaura lui sztrigoe*“ barlangot (boszorkányok lyuka), a melybe állítólag egy kutyát dobtak be s hulláját az 1000 m. távolságra eső Jézertóból húzták ki.

Az épített emlékek is legtöbbször a Maros jobb oldalán vannak s azért már itt megemlítiük közülök: 1. A *Tündérek várát* vagy a *Leányvárat*, melynek maradványaiként a nép az ompolyvölgyi Tótfaludnál fekvő falszerű sziklákat mutogatja. 2. Ugyanitt van a *Szentmihály köve*, hol 1268-ban adott káptalani engedély szerint Péter püspök várát épített s a várat 1379-ben a Pálösszerzet s 1588-ban a Jézustársasága kapta meg. 3. Megemlítiük *Diódvárát* Diódnál. Építését Hunyadi Jánosnak tulajdonítják. 1467-ben Pongrácz János erdélyi s később Ráduly oláhországi vajdáé volt. 1550-ben Izabella királyné itt huzódott

meg. 1562-ben Balassa Menyhérté lett, aki János Zsigmond fejedelemtől elpártolván, ez a többi Balassa-féle várakkal együtt leromboltatta. 4. A *Kecskésvár*at, melyet már említettünk. 5. A *gáldi várkastélyt*, mely még ma is lakható, a Kemény-család birtoka. Kemény Simon itt van eltemetve. 6. *Zebernik várát*, mely Borberek felett romokban néz le a Marosra. Bethlen Gábor fejedelem mint félig romot adta az új bolgár-keresztényeknek, kik azt 1622 táján a veszedelem idejére megépítették. Az 1750-ben meghalt Josinczi József ítélő mester még itt született. 7. A *Martinuzzi kastélyt*, melyet ma szintén a romok közé számíthatunk. A kastély helyén kolostor volt s a kastélyt némelyek Martinuzzinak, mások Bethlen Gábornak tulajdonítják. Sokan birtokolták. Utolsó birtokosuk a gyulafehérvári székesegyház. 8. A *zsidóvárat*, mely a Zalathnától délre fekvő hasonló nevű hegyen lett volna s állítólag azok a zsidók építették, kiket Decebál dák király Jeruzsálem pusztulásakor hozatott be, hogy népét erősítse. 9. A *róm. kath. templomot* Tövisen, melyet a Pálösszerzet birt s melyet a *szentimrei és magyarorbói* templomokkal együtt Hunyadi János a törököktől a szentimrei diadal alkalmával elvett zsákmányból ezen ütközetek emlékére építtetett. A *magyarorbói* templomnak immár csak utolsó kövei láthatók.

*

Ime Gyulafehérvárnak leirt vidéke mennyi érdekességet képvisel, pedig nem is szólottunk azokról a kohászati és bányászati dolgokról, melyek Zalathnán és másutt található s melyek ezeknél ismeretesebbek.

A városhoz közelebb fekvő hegyek alacsonyabbak és lankásabbak, erdősebbek és szelídebbek és így a gazdasági kultúra számára is alkalmasabbak. Itt teremnek a hegyek aljában hazánk keleti felföldjén a legtüzeesebb, legzamatosabb borok, a legédesebb dinnyék s a legjobb Pojnyik- és Batulalmák.

Gyulafehérvár vidékének keleti és déli oldalát a

Hargita hegység végső, tehát szelíd nyulványai borítják el 100—400 m. magas hegyeikkel s tágas, termékeny térségeikkel és lankás hegyoldalaikkal, minél fogva ezen vidéken a gazdasági ágak minden neme megtalálható. Valami különlegesebb s a turistaságot érdeklőbb nevezetességgel azonban vidékünknek ez a fele nem rendelkezik. Kilátásunk azonban főleg dél felé igen szép van, minthogy a nagyszeben-fogarasi havasok igen sokszor fehér csúcsaikkal hatalmas benyomást tesznek a szemlélőre, főleg ha magaslatról szemléljük őket.



2. A város fekvése s természeti viszonyai.



Gyulafehérvár városa a vármegyét északkelet-délnyugat irányában átszellő Maros folyó jobb oldalán, vára pedig mellette nyugat felől egy alacsony terrasszon fekszik. A Maros maga gazdag halakban, tutajozható és a vége felé hajózható, völgye pedig tágas és termékeny.

Ez a völgy és a Marosba folyó nagyobb és kisebb vizek völgye városunkat minden oldalról igen könnyen megközelíthetővé teszik. Innen van városunk központi jellege. Hiszen a Marosba egész hosszában és mindkét oldalán több mint 7—8 folyó és 120 nagyobb-kisebb patak szakad, melyek közül akárhányan más vármegyékbe is átfolynak, avagy más vármegyékben erednek. Hogy csak egy példát említsek: a Maros völgye segélyével egész Erdélyen keresztül mehetünk, mert Csikba juthatunk rajta és az innen kifolyó vizek szorosain Moldvába mehetünk, vagy pedig a hozzá igen közel levő Olt völgyébe térhetünk be s ezzel egyenesen Oláhországba juthatunk. Így vagyunk a Kis- és Nagyküklő, az Ompoly, az Aranyos, a Sebes és a Székás völgyeivel stb.

A Maros völgye ott, ahol Gyulafehérvár fekszik, oly módon szélesül ki, hogyha a körül fekvő hegyek

csúcsait vonallal kapcsoljuk össze, majdnem szabályosan tojásalakú völgykatlan képét nyerjük. A város ezen katlan hosszabb tengelyében fekszik s pedig a tengely északi végpontjától $11\frac{2}{3}$ és déli végpontjától $4\frac{1}{3}$ kilométerre. Ha pedig a nagyobbik tengelyre a város piaczn át merőleges vonalat bocsátunk, úgy a város ennek kellős közepén fekszik, tehát a vonal két végső pontjától $3\frac{1}{4}$ — $3\frac{1}{4}$ kilométerre. Ebben a katlanban, a nagy tengely északi pontjától szintén 3—4 kilométerre városunk felé mint valami ősi pogány oltár emelkedik ki kelet-nyugati irányban a 400—500 m. magas *Bilakhegy*, melyet az Érchegységtől csak egy keskeny völgy választ el, s melynek keleti oldalán a „Maros vize folyik csendesen.”

A Maros ezen katlanából a nagyobb *kijárók* a következők: a) északkeleten és délnyugaton maga a Maros völgye 4 kilométer széles, b) kelet felé az egyesült Küküllők völgye 2 kilométer széles, c) nyugat felé az Ompoly völgye 1 kilométer széles, d) ezeken kívül az Érchegységtől mintegy 12—15 jelentékenyebb patak völgye huzódik ide legtöbbszörre északnyugat-délkeleti irányt tartva.

A város földrajzi *hosszúsága* Ferrótól 45 fok 15 perc, földrajzi *szélessége* 46 f. 4 p. és tengerszini *magassága* a várban 249.18 m., a városon pedig 223.72 m., tehát a vár a város felett 25.46 méterrel fekszik magasabban.

Gyulafehérvár *éghajlatára* nézve a következőket említjük meg:

a) *Hőmérséklet*. Évi közép 9.4 Celsius fok. Leghidegebb a januárius —4.5 C. fokkal s legmelegebb a július 21.1 C. fokkal.

A környékben Gyulafehérvárnál hidegebb Nagynyed 0.3, Vizakna 0.6, Abrudbánya 1.9 C. fokkal. Magyarországon hidegebbek: Eperjes, Késmárk és Körmöcbánya, külföldön pedig: Hamburg, Erfurt, Zürich, München és Ischl. Ellenben melegebbek: a tenger melléke, az alöld, Pozsony, Szatmár, Eger és Nagybánya, továbbá Brüsszel, Bécs, Grác és Odessza.

Vizakna csak tavasszal és nyáron hidegebb Gyulafehérvárnál, télen és ősszel melegebb s innen van, hogy a *hőmérséklet ingadozása* ott is annyi, mint nálunk = 25·6 C. f. Ilyen ez a szám a vármegye többi helyein is. Magyarországon csak az Alföld tart velünk, míg a többi helyeken, továbbá Európa nyugati és közép részeiben az ingadozási szám kisebb, ellenben az Oroszországon nagyobb. Ez a körülmény azt mutatja, hogy városunk ahhoz a vidékhez tartozik, melynek klímája *átmenetet* képez a tengeri és szárazföldi klíma között.

Nálunk a hőmérséklet a fagypont alatt 88, s a fagypont fölött 277 napig áll. És a legnagyobb eddig megfigyelt meleg 38·8 C. s a legnagyobb hideg 30·4 C. f. volt.

Az igen nagy meleg Gyulafehérváron gyakoribb, mint a megye más helyein, hiszen ápriltól októberig szokott sokszor előfordulni a 30 fokos és annál nagyobb meleg s *azért volna jó szép hegyeink és szőlőkertjeink között nyaralókról gondoskodni.*

A fagyos szentek napjairól tudjuk, hogy a hőmérséklet rendszeren alá szokott szállani s így állnak elő a májusi fagyok. Nálunk a megfigyelések azt tanúsítják, hogy a hőmérséklet alászállása 100 esztendő közül 50-ben lényeges ugyan, de még is csak a legritkább esetben olyan nagy, hogy a növényzetre nézve baj történhetnék.

b) Gyulafehérvárnak közép *légnymása* 739·9 millimeter. Legnagyobb légnymása 762·3 mm. s legkisebb légnymása 717·6 mm. volt.

c) A *szeleket* illetőleg nálunk télen és ősszel a a keleti és északkeleti, tavasszal és nyáron a nyugati és délnyugati szelek uralkodnak. Tehát érvényesülni látszik, hogy télen a nagy orosz földről, melyhez nyúlványként még Erdély is számíttodik, a sokkal nagyobb hideg miatt előálló magas légnymás a levegőt a melegebb tenger melléki vidékekre tölja s így lesz a légáramlás keleti irányú, melyet nálunk a hegyek és a Maros iránya északkeletivé is átváltoztat.

Nyáron megfordítva történik, mert nyáron a meleg nagyobb az orosz földön, mint a tengerekhez közelebb álló területeken s ezért a légnyomás kisebb. Nálunk ezenkívül a déltől nyugaton átmenőleg északig terjedő havasokban és az Erchegységben keletkező szelek is befolyásolják az általános irányú légmozgásokat s hogy ez így van, az is mutatja, hogy nálunk szelesebb időjárás van, mint más helyeken.

És hogy ez így van, nagy szerencse a városra, mert a járványos betegségek vagy fel sem keresnek minket, vagy a legenyhébb lefolyásuak.

d) A *felhők* közül úgy az alsóbbak, mint a felsőbbek is túlnyomólag délnyugat-nyugat-északnyugati irányuak, tehát a közép és felső légáramlásaink is az Atlanti-tenger befolyása alatt állanak. Ez pedig enyhíti telünket és hűsíti amúgy is meleg nyarunkat. Legszelesebb a tavasz és ebben március s azután a nyár. Így vagyunk a *viharos* szelekkel is, melyekből a szép május veszi ki a maga tekintélyes részét.

e) A *romboló szelekből* egy évre átlag 1–2 esik s pedig vagy márciusra vagy júliusra. Rendszerint délnyugatról jönnek.

f) *Villámcsapás* nem esik minden évre s rendszeren májusban—augusztusban jelentkezik.

g) A *légnedvesség* ugyanolyan mint nyugati Európa bármelyik helyén s így sem a vegetációra, sem az egészségre nem hat jobban vagy rosszabbul, mint azokon a helyeken.

h) Városunk az *esőzést* mutató mappákon azon vidékek között szerepel, melyek Magyarországon a legszegényebbek esőben. Itt egész év alatt csak 587 mm. eső esik. Erdélynek van egy ilyen eső-szegény vidéke, amely Deés, a Szamos-mente, Kolozsvár, Nagyenyed, Gyulafehérvár, Alvinc, Szászsebes és Balázsfalva vidékén terül el. De a külföldön is vannak ilyen eső-szegény vidékek, sőt még ennél szegényebbek is s azért mégis elég gazdagok.

Nálunk májusban és júniusban esik a legtöbb eső s azért az *előnyári* esők vidékéhez tartozunk.

De ha nálunk az eső kevés, javítja ezt az a körülmény, hogy az esőzés *gyakori*. mi által a növényzet sokszor jut esőhöz s az esőből kevesebb pazarlódik el.

i) *Jégeső* átlagban minden évre kettő esik és *zivatar* 27. Legtöbb jégeső van áprilisban és legtöbb zivatar május—július havában. Zivatarunk több van, mint bárhol. A jégesők túlnyomó részben északnyugatról jönnek, a zivatarok pedig tavasszal keletről, és délkeletről, később délre és a nyugati irányokra térnek át.

j) A *ködös* napoknak alig harmada tart egész napon s akkor is csak télen. Legtöbb a ködös nap novemberben s legkevesebb van májusban. — *Harmatos* nap nálunk igen bőven van.

Egész általában véve Gyulafehérvárnak éghajlata az ittlakásra nézve is van olyan kedvező, mint Európa nyugati felének bármelyik városában. De fel tesszük, hogy a város a tisztaságról, az ivóvizről, az öntözésről, a rothadó és inficiáló anyagok eltakarításáról kellőleg gondoskodik.



3. A város története.



Az elmondott körülményekből világossá lett az, hogy Gyulafehérvárnak és vidékének természeti viszonyai annyira kedvezők, hogy itt az ember mindig kellemesen megélhetett s biztonságos életet folytathatott.

És hogy ezt a földterületet valóban már réges-régen ember lakta, még akkor is, mikorról arra csak a jelekből vonhatunk következtetést, azt a leletek egész tömege bizonyítja.

a) A *jégárkori* vagy *palaeolith* ember itt élhetésének bizonyítéka az, hogy a vármegye területe a jégár területén sokkal kívül állott és hogy a nagyenyedi collegium és a gyulafehérvári múzeum gyűjteményé-

ben őrzött Mammuth, Rhinoceros tichorcinus, Bison priscus és Equus fossilis csontmaradványait itt-hon találták. Nincs tehát kizárva, hogy az őskori ember ezekkel küzdött és pedig nálunk.

b) *A neolith vagyis a csiszolt eszközök* korszakának háromféle építményéből nálunk csak a *tumulusok* vagyis a *magasra felhányt sírdombok* maradtak fenn olyan helyekül, ahol ezen korbéli emberre és ember által használt eszközökre találtak. Ilyen leletekre akadtak több helyen, nevezetesen azonban Vládházán a források patakjainak mind a két oldalán még ma is olyan *kupdad odrok* állanak fenn, melyekben, hogy emberek laktak, az ott talált eszközök bizonyítják. A bedelői és gyertyámosi ősemberek pedig, a talált régiségekről ítélve, a *Boksuca* és *Pokula* nevű sziklák odvaiban tanyáztak s ez utóbbiban még népvándorlási leletekre is bukkantak. Sőt a leletek még azt is bizonyítják, hogy az itt lakott emberek a kultúra kezdetleges fokától magasabb fokokra jutottak el és hogy ez a kultúra Szíria kultúrájával rokonságban áll s a Krisztus születése előtti XV-ik századra vezethető vissza, míg a kezdetleges kultúra Kr. e. a III-ik és IV-ik évezredből való.

c) *A fémkorszak* első szakaszából ezen a területen több helyen rézeszközöket találtak, melyek arra vallanak, hogy vagy féniciái kereskedők hozták őket ide az ázsiai turánoktól, kiknek Kr. e. már 3000 évvel rendezett viszonyaik és önálló uralmuk volt vagy esetleg Magyarország vidékéről jutottak ide. És mivel ezeket az eszközöket vagy bronz-eszközökkel együtt vagy tisztán neolith-jellegű telepeken találták, azt következtetik, hogy az itt élő emberek a rézeszközöket úgy az előző, mint a következő korszak eszközeivel együtt is használták. Szóval következtetik, hogy átmeneti tárgyak ezek a kőkorszakból a bronzkorszakra, melyekkel a Krisztus előtti XII-ik századba lépünk be.

A fémkorszak *második és harmadik szakaszából* is igen jelentékeny *bronztárgyakat* találtak, melyekről

szintén azt tartják, hogy féniciai kereskedők hozták a turáni népektől s aztán az itt lakókat megtanították arra, hogy miként kell az elromlott tárgyakat újra önteni vagy kijavítani s ilyen öntőműhelyre már nálunk is akadtak. Különben a harmadik korszakot a *hullaégetés* jellemezte, mikor az emberek urnákba temetkeztek, de a fémkorszak három első szakaszából nálunk sirokra ezen idő szerint még nem akadtak. Ez a három szakasz Kr. előtt a IX-ik század közepéig tart.

A fémkorszak *negyedik szakasza* átmenet a tiszta bronz használatából a vas használásába. Ekkor virágzott az urna sirok, de nálunk ilyenre ezen időben sem találtak s ezt a korszakot a Kr. e. VII. századig számítják.

d) Nálunk a *vaskorszakot* a *Szkita* sirok nyitják meg, melyekből nálunk már sokat találtak. Ezek a néptörzsek keletről jöttek s magukkal új irányú művelődést hoztak. Vashoz minden eszközük és amit bronzból készítettek, díszítetlenek. Ez a korszak Kr. e. a III-ik század elejéig tartott.

A vaskorszak második időszaka Kr. e. a III-ik századtól Kr. után az első század végéig terjedt, a mely időszakban a szkítákat a kelták, a germánok, a géták és a bastárnok keleti hazájukba viasszaszórítván, a vas eszközöknek tökéletesebb és különlegesebb alakjait és velök barbarizált görög és makedon pénzeket is terjesztettek el, melyeket aztán a római kultúra tovább tökéletesített. Nálunk ebből az időszakból is több leletre bukkantak, sőt köztük már urnasír is volt.

De hát miféle népek voltak, akik itt laktak? A vizsgálódások főleg két népcsaládról emlékeznek meg, kiknek rajai Európába jöttek: a *turániról* és az *árjáról*; a *szemita* féniciaiak nálunk csak kereskedtek. Az árják Ázsiában már Kr. e. 2000 évvel meczgolódtak s egyik águk, a trák-illir, a melyhez a géták és dákok is tartoztak és a pelásgok a Duna völgyén Európába hatoltak s az első a Bal-

kán félszigetet, az utóbbiak Görögországot és Itáliát szállották meg. A jelek arra mutatnak, hogy a neolith- és bronzkorban a trák-illirek segítségével a pelásgok bocsátottak rajokat hazánkba és így vármegyénkbe is.

A szkíták mint *turáni* faj az ázsiai kulturnépek kialakulása előtt állítólag már 1500 évig bírták Európát és Ázsiát a finn mocsaraktól az Amur folyóig és így közel voltak ahhoz, hogy amint az árja és turán mozgolódások megindultak, a bronzkor utolsó szakaszaiban hazánkba is leszálljanak s művelődésük nyomait itt hagyják.

Az árják egy másik ága a kelta (bojok) szintén behatolt Európába és a Don folyótól az Atlanti tengerig terjeszkedett ki. És így a vaskorszak második részében csehországi lakóhelyükből könnyen terjeszthették felénk kulturájukat és hagyhattak nyomokat vármegyénkben is. Ez a hatás később a germánok mozgolódása által előidézett népmozgalmak következtében még fokozódhatott.

Ezentul már az öreg Herodotosz mesél nekünk s körülbelül a bronzkor IV-ik vagy a vaskor I-ső szakaszának idejéből (521—484. Kr. e.), a Dárius-féle európai szkítaháborúval egyidejűleg megemlíti, hogy Dáciának, a mai Erdélynek legrégibb lakói a Maros mentén az *agathyrso*k, a kiket az írók majd a szkíták, majd a trákok, majd a kelták, majd a dákok közé számítanak. Ez a nép-név innen nemsokára eltűnik s helyét a dákok foglalják el s városunkat a *rakutens* törzs emberei lakták. A város neve ekkor *Tharmis* volt, hol állítólag királyi pénzverde állott. A királyság háborúi Nagy Sándorral, Lysimachusszal, Brennussal olyan hatalmassá tette őket, hogy a rómaiak is félni kezdetek tőlük s Kr. után 86-ban a rómaiak csakugyan a dákok adófizetőjévé lettek. És itt kezdett a római kultúra erősebb befolyást nyerni a vaskorszak kulturájába. Trájan császár azonban Dáciát Kr. u. 104-ben újra megtámadta. E hadjárat-

ban a rómaiak Gyulafehérvárt tették a hadviselés gócpontjává.

Ezen hadjáratban Decebál dák királlyal együtt Dácia is meghalt, azaz római provincia lett. Trajánusz császár a mindenképpen alkalmas dák Tharmis helyén megalapította Apulumot (109—110.) s a legio XIII. Geminának fő hadiszállásává és a közlekedési útvonalak középpontjává tette, mely annyira fejlődött, hogy Dácia fővárosát is tulszárnyalván, onnan a pénzügyi igazgatást s a helytartók székhelyét ide helyezték át és Kr. u. 158-ban nagyszerű vízvezetéket kapott. Az álló tábor a mostani vár helyén épült s 600—750 méter hosszú és 400—500 méter széles, négyszögű területet foglalt el. A négy világtáj felé négy kapuja volt s a két-két átellenes kaput utca kötötte össze. Emellett terült el mind a négy világtáj felé a polgári község, mely Alsómarosváradjától Portuson át villáival és gazdasági épületeivel együtt Magyarigenig terjedt.

A várost Marcus Aurelius alatt Kr. u. 167—171. érte az első veszedelem, mikor azt a germán markománnok s a velük szövetséget kötött szabad dákok földig lerombolták. A császár a várost felépíttette s még virágzóbbá tette. A második pusztulás II. Filippus halálakor érte úgy, hogy Décius császárnak majdnem újra kellett alapítania. Ezután a barbár népek beözönlése Európába mind nagyobb lett, a népek kavargása mind jobban erősödött, de a római birodalom zavarai is erősödtek. S ezeknek következménye lett, hogy a góth hullámok elborították Dáciát s 271-ben megszűnt római provincia lenni.

Ezzel Apulum a barbárok kezébe került, épületei romokká lettek, művészetének és iparának maradványait elfedte a mindent behantoló föld, mert főleg a Maros völgye római útjaival s kitünő bűvő helyett adó mellék völgyeivel volt azon alkalmas kapu, melyen a nyugalmat nem lelő népek Európába özönlöttek.

Állandó áhám azonban nem keletkezett itt addig, míg egy turáni fajú nép, a Hun birodalmat, bejövén,

a Káspitengertől a Rajnáig s az alsó Dunától a Keletitengerig terjedőleg 375 körül nem alapított. Ide tehát Erdély is befoglaltatott s így Gyulafehérvár vidékén is a hős hunnok uralkodtak, de nem sokáig, mert Attila halálával 453-ban a testvérharc miatt a birodalom tönkre ment. Dáciából újra Gepidia lett. A szomszédban a Duna-Tisza között előbb a herulok, majd 491-től a longobárdok laktak. Ez utóbbiak az Alduna vidékén felmerülő második turáni néppel az *Avarokkal* a gepida uralomnak végét vetettek. Azonban a longobárdok Itáliába húzódtak és 569-ben helyöket az avarok foglalták el, kik itt ismét rendszeres államot alkottak. Dácián tehát s vele Gyulafehérvár talaján a hős avarok lovai száguldoztak át.

Nagy Károly azonban a belső harcok miatt meggyengült birodalmat megsemmisítette úgy, hogy 805 körül neve teljesen eltűnt s az avarok örökségén különféle, legtöbbször szláv népek osztozkodtak. Az avarok pedig vagy ezek között olvadtak fel, vagy a hegyek között húzódtak meg. Lehet, hogy éppen Erdély hegyei között is, mert vannak történet-íróink, akik állítják, hogy a hun-székel maradvánnyal egyesülhettek és mert tényleg az ezen időtől történelmére nézve egészen homályossá lett Erdély felföldjén csak csekély számú és a polgárosodás legalsó fokára hanyatlott különféle népek törzsfők alatt lakhattak.

Ezen időkből egyetlen emlék maradt fenn városunkról: a *Belgrád* név, melyet vagy szláv, vagy szlávokkal vegyült dák maradványok adhattak neki, látván helyén a fehér romhalmazt. A dákokat azért említem, mert valószínű, hogy az erdélyi Érchegeység védekezésére nagyon alkalmas sziklái között a rómaiak kivonulása után Dáciában hátramaradt dákokból nagyobb szám húzódott meg. Történetíróink egy része ennek és a hun-székel elméletnek ellene mond.

A fennebb jelzett homálynak 895 végén a harmadik turáni népnek, a *Magyarnak* megjelenése vetett véget, aki elfoglalván Magyarországot, rendezett államot alkotott.

A krónikák szerint Erdélyt *Tuhutum* hódította meg, *Gyula* vezér pedig megtalálván Apulum várának erdőtől benőtt romjait, azt újra építtette s elnevezte *Gyulafehérvárnak*. Szent István a fellázadt *II. Gyulát* levervén, az általa kormányzott területet hét megyére osztotta s mindeniknek egy várat tett központjává. Köztük volt *Fejérvármegye* is, melynek Gyulafehérvár volt a vára. A hét várat ezen vár körül központosította s ezzel Gyulafehérvárt Erdély fővárosává tette, hol 1003. táján püspökséget is alapított, s a püspökök is ezen városban lakván, igen sokat tettek a város emelésére.

Hogy ezen városnak vára volt, a következők bizonyítják: 1. Szent István 999-ben Kupa vezért legyőzvén, Bonfin szerint testének egy részét Gyulafehérvár kapujára szegezteté fel. 2. Mátyás király 1469-ben rendeletet adott ki, hogy falát rontsák le, ellenben Ulászló meg 1516-ban elrendelte, hogy erősítsék meg. 3. János Zsigmond visszajövele előtt a harcok kezdetén Petrovits a fejedelem vezére a várat ostromolta s ezért a püspök azt írta Nádasdinak: „Nincs itt már Urunknak (Ferdinándnak) egy falucskája se. Hivjanak vissza, mert engem nem a *püspöki erődök várnagyává*, hanem püspökké neveztek ki stb. 4. A későbbi idők vára már teljesen ismeretes.

Bethlen Farkas leírása szerint Gyulafehérvár a mostani vár helyén a római Apulum alapjából épült ki. Négyszögű volt s ezer lépés terjedelmű. Kapuja kettő volt, mint most is és majdnem ugyanazon helyeken, a keleti „*Szent György*“, a nyugati „*Szent Mihály*“ nevet viselt s az előbbi fölött a farkast szopó Romulus és Rémus szobra állott. A város egy részét maga a vár képezte és „*belső városnak*“ neveztetett, a többi részek alkották a „*külső várost*“. A külső város a vár és a szőlőhegyek között feküdt és Váradja-felé húzódott le, csupán a „*Major*“ és a „*Lipován*“ városrész feküdt mostani helyén, hol zsellérek laktak. A mostani város többi részének telkei fejedelmi, püspöki kertek voltak, vagy más főurak birták.

A város népessé és sok tekintetben Erdély legtekintélyesebb városává fejlődött. De hát nem is csoda, hiszen nyoma van, hogy *a püspökök úgy kulturális, mint más irányokban is elősegítették székhelyük fejlődését.* A püspökök közül azon időkben többen hatalmas emberek voltak s igen gyakran a történelmi eseményeknek is fordulatot adtak és az ők hatalmával és erélyével a város is emelkedett.

De a püspökökön kívül a királyok alatt az erdélyi vezérek és vajdák is itt laktak és a királyok maguk is e városban többször megfordultak. Így tudjuk ezt Szent Istvánról, III. Endréről, Lajosról, Zsigmond-ról és II. Józsefről. Mind olyan körülmények ezek, melyek a város fejlődéséhez okvetlen hozzájárultak.

A fejedelmek Zápolya Jánostól II. Apafi Mihályig mind Gyulafehérváron laktak, hol Izabella királyné Statileo püspök halálával 1542-ben a püspöki palotát fejedelmi palotává tette. Természetes dolog tehát, hogy a vajdák és a fejedelmek mindent elkövettek, hogy az a hely, a hol ők laktak, a hol az országnak számos felsőbb és alsóbb hivatala működött, a hol királyok is többször megfordultak, sőt országgyűlést is tartottak, a hol külföldi követek jártak, a hol csak a fejedelmek alatt is több mint 135 országgyűlés folyt le s a hol ezeknél fogva számos főúr is telepedett le és a hol vajdák és fejedelmek temetkeztek, kellő dísszel és fénnel birjon. Emlékezetes, hogy Bethlen Gábor országgyűlési határozattal szerzett pénzt a város építésére és így kötelezte a főurat, hogy Gyulafehérváron építkezzenek.

Elképzelhető, hogy minő élénkség uralkodott itt az erdélyi főnemesség jelenlétében tartott országgyűlések ideje alatt, vagy a magyar királyok fogadásakor, vagy az angol, holland, török stb. követségek megjelenésekor, a fejedelmek beiktató ünnepélyein, vagy amikor Báthori Zsigmond elvette Károly főherceg leányát, Krisztiernát és Bethlen Gábor haza hozta második nejét Brandenburi Katalint, György Vilmos német választó fejedelem leányát, vagy végül mikor

sirba tették: Hunyadi Jánost, Lászlót és ifj. Jánost, Izabella királynét, János Zsigmond, Báthori Kristóf, Bocskai Miklós, Bethlen Gábor és id. Rákóczi György fejedelmet.

És elképzelhető az az élénkség, amit ezen város területén lehetett találni akkor, amidőn Rákóczi György a nemesi társaság felállítása által az erdélyi nőtlen nemes ifjúságot udvarába gyűjtötte, a hol azok országos ügyekkel és lovagjátékokkal foglalatoskodtak.

Gyulafehérvárnak virágzását és élénk életét az itt keletkezett és folyt kulturmozgalmak is nagyban e'ö-mozdították. Káptalani iskolája, mely 1550-ig állott fenn, már a legrégebbi korban keletkezhetett, mert hiszen ez volt azon intézet, hol az ifjúság az egyházi és más pályákra szükséges ismereteket megszerezhetette. A püspökség megszüntetése után majd unitárius, majd református, katolikus középiskolákkal, sőt közülök egyszerre kettővel is találkozunk. Bethlen Gábor felsőbb bölcsészeti és jogi iskolát állított fel, melyben *Opitz* Márton a német költészet atyja, *Alstäd*, *Birzterfeld* és *Piskator* német, továbbá *Szenczi Molnár* Albert, *Dávid* Zsigmond, *Kereszturi* Pál, *Apáczai Cséri* János magyar és *Bazirius* Izsák angol tanárok és jeles írók tanárkodtak. A nyomdászat felfedezése után egy századdal itt már János Zsigmond nyomdát állított az unitáriusoknak s a magyar írók közül sokan éltek és irtak itt Gyulafehérváron. Liszti feljegyezte, hogy Demeter püspök alatt a magyar *Agenda* divatos volt és hogy a hegedősök itt is énekeltek. *Boetius* domokos rendi barát és *Stieröxel* (Taurinus) kanonok, *Dávid Ferenc* unitárius pap és *Blandrata* György itt nálunk irták munkáikat vagy annak egy részét. Későbbi körülbelül 47 író közül csak *Verancsics* Antalt, *Káldi* Györgyöt, *Gelei Katona* Istvánt és *Bethlen* Farkast említtem meg, de a jelzett számú írók között fejedelmek, fejedelemnő, államférfiak, kanonokok, tisztviselők és papok szerepeltek. És János király alatt a káptalanban tudományos kör volt, melynek kitűnő férfiak voltak tagjai.

Művészet dolgában tudjuk, hogy a fejedelmi lak tele volt szobrokkal és freskókkal, de különben maga a székesegyház is műalkotás és már akkor is elég gazdag volt diszes és művészies egyházi szerekben.

Még két kulturmozgalmat kell felemlítenünk. Ezek egyike az, hogy a fejedelmek idejében a vallási reformáció erősen előre haladván s ebben különböző irányzatok keletkezvén, a fejedelmeknek közrehatása mellett *vitatkozásokat* rendeztek, hová mindenik felekezet legerősebb tudósát és legjobb szónokát küldötte ki. Egy ilyen alkalommal járt itt *Hontér* is, a nagy reformátor. Továbbá egyházi *zsinatokat* is hittak össze, melyek egyikén Apáczai és Bazirius csaptak össze és egy másikon Dávid Ferencet 10 évvel előbb legkedvesebb barátai és elvtársai Blandrata és Szoczinus vádolták. A másik kulturmozgalom az oláhok között folyt és arra irányult, hogy a görög keletieket rábírják a róm. katolikusokkal való *egyesülésre*. Ezt I. Leopold alatt 1698. júl. 7-én fejezték be Gyulafehérváron azzal, hogy egy zsinaton *Tanásics* püspök, Theofilnak utódja aranyos papi ruhában és mitrában 51 erdélyi és 3 máramrosi protópópával és több mint 1500 pópával az egyesülési okmányt aláíratta.

Elmondhatjuk Szilágyi Sándorral, hogy *„Gyulafehérváron az idegenek oly fényt és műveltséget találtak, mely itt mulatásuk idejét nem tette unalmassá s a honnan nem egy édes emléket vihettek vissza hazájukba.*

Láttuk a fényoldalakat, lássuk most az árnyoldalakokat is, mert minden fénynek árnyéka van s annál élénkebb az árnyék, minél erősebb a fény! A város virágzását időnként iszonyú pusztítások hervasztották el és tették tönkre. Csak a nevezetesebbeket említjük meg.

1. A tatárfogságból szabadult Rogerius, mikor városunkba ért, csak hullákkal találkozott.

2. A szászok Kun László király idejében 1277 febr. 21-én Gaán vezérlete alatt megrohanták Gyulafehérvárt, néhány kanonokot, 2000 embert és számos

harcost megöltek, az egyházat felégették s kincseit elrabolták. Így tettek 1308-ban is.

3. Az 1434 évi török és az 1527 évi Zápolya-féle csapatok dúlásaitól eltekintvén, az 1552. évi nagy szükség idejében Kasztaldó katonái, kiket vezérük nem tudott élelmezni, pusztítottak, raboltak s júl. 27-én a várost felgyújtották.

4. Ismét eltekintünk Mihály oláhországi vajdának 1599-beli pusztításától s ekkor a városra kirótt 50000 frt. sarctól, hanem megemlíti az 1601-iki Básta-Mihály vajda-féle pusztítást, mikor Báthori Zsigmondot megverték, azután pedig Gyulafehérvárt, a fejedelmi palotát és sirboltot s az országos levéltárt felégették, feldúlták vagy szétszórták.

5. Bethlen Gábor 1603-ban a Székely Mózes-féle mozgalomban Gyulafehérvárt ostromolta. A német őrség parancsnoka, Spinoza, egy kicsapás alkalmával a külső várost felgyújtotta. Csakhogy a tűz a várba is becsapott s a többi közt a *fejedelmi palota* is leégett, a *lőporos torony* pedig levegőbe repült. Ezután Rádul vajda támadta meg Székelyt s őt megvervén, emberei gyilkoltak és fosztogattak. Básta is közeledett, mire a lakosság Gyulafehérvárról elmenekült. A mikor pedig Bethlen lett a fejedelem, Szebenben kellett telelnie, mert Gyulafehérvár ki volt pusztítva.

6. Rákóczi György szerencsétlen lengyel háborúja 1658-ban tatár-török-oláh csordát hozott a városra, mely a várost a fejedelmi sirbolttal együtt feldulta, kollegiumot, templomot, fejedelmi épületeket s minden elérhető hamuvá tett. Így tett a mi városunkkal Guti is, aki kurucaival Dévánál és Zalathnánál verte meg a németeket.

Gyulafehérvár hanyatlása az 1687-dik évvel kezdődött az önálló fejedelemség megszüntetésére irányult német mozgalmakkal, mert habár ezután is történtek olyan egyes intézkedések, melyek a város emelkedését előmozdították, de ezek nem tudták pótolni a fejedelmi hatást; másrésről pedig olyan intézkedések is történtek, melyek azokat veszedelmesen megsem-

misítették. Ezen évben mint ismeretes I. Leopold hadvezetője Károly lothringeni herceg a többi között Gyulafehérvárt és Szebent is megszállotta, a fejedelmi város parancsnokává Veteránit és Erdély katonai főparancsnokává Scherffenberget tette. Apafi, aki immár alig volt több Erdély polgári biztosánál, Fogarasba húzódott s nem sokára meghalt, fiát II. Apafit pedig nejével együtt Bécsbe vitték, Bánffy Györgyöt kormányozóvá választották s megválasztották a főkormányshéki tagokat s ezeknek Lipót által való megerősítésök után kész volt a *gubernium*, melynek egyelőre még Gyulafehérvár volt a székhelye, de már nem volt Gyulafehérvárt székelő fejedelem.

Az erdélyi róm. kath. státus 1692-ben kezdett működni. Ekkor ugyanis a kath. rendek mint státus terjesztették be kívánságaikat, mire megengedték, hogy a kath. ügyeket *vikárius* intézze s 1693-ban a Báthori templomot visszaadták a katolikusoknak, majd 1696-ban Ilyés Andrást címzetes püspökké tették s az alvinci uradalmat neki átadták.

Ezzel szemben a nagyhirű Bethlen-kollégium ekkor már Nagyenyeden lakott, melynek hiányát részben a Sárospatakról ide menekült reform. iskola pótolta, részben a katolikusok mozogtak, hogy a gyulafehérvári kath. iskolát és finövelő intézetet helyre állítsák.

Az 1699-ik évben az ország pénzügyi dolgainak rendezésére bizottság jött Bécsből. Ez Apot a kincstárnokságból kiforgatta, a várparancsnoksággal a Bethlen iskola épületeit lefoglaltatta, maga pedig a fejedelmi lakot foglalta le.

A rendek 1703-ban Gyulafehérváron utolszor országgyűlést tartottak s a gubernium is nem sokára Rákóczi Ferenc kurucai elől Szebenbe menekült s nem is jött többé Gyulafehérvárra vissza.

Amig Rákóczy Ferencz uralma tartott, Gyulafehérvárra is mosolygott némileg a régi dicsőség, midőn a *nemesi társaságot* itt felélesztette, de ez csak

rövid ideig tartott, akkor aztán a vár újra német katonai kézbe került.

Egy újabb derüs pont ezen korban az, hogy 1715-ben az erdélyi püspökség visszaállítatván, a fejedelmi palota régi rendeltetésének visszaadatott.

Ekkor történt, hogy a református püspök, aki eddig Gyulafehérvárt lakott, 1716-ban meghallván, hogy a kolozsvári piaczi templomot a reformátusoktól elvették s Mártonffy György püspök benne kath. istenítiszteletet tartott, elhagyta gyulafehérvári palotáját s falura ment lakni. Mártonffy pedig Gyulafehérvára jött, a fejedelmi lakot és székesegyházat kezelése alá vette, a káptalant szervezte, gróf Kornis gubernátor és Steinwille főhadparancsnok által magát Nagyenyeden a fehérmegyei főispánságba beiktattatta és 1721-ben a guberniumban az elnök után az első helyet magának visszaszerezte.

Gyulafehérváron immár két püspök lakott, a róm. és gör. kath. püspök. Ez utóbbi azonban nem-sokára a városra huzódott le, mert a rkath. püspökség visszaállításával egyidejűleg olyan intézkedések történtek, melyek úgy a gör. kath. püspökséget, mint Gyulafehérvár városát, ezt hosszabb időre, tönkrevéssel fenyegette és megbénította úgy, hogy még ma az Urnak 1908-ik évében is sinyli. S ez nem más, mint a várnak újraépítése.

A vár nem volt elég erős arra, hogy Gyulafehérvár területét, ezt a katonailag fontosnak tartott helyet védelmezhesse, tehát újraépítése elhatározott.

Ámde a várépítés katonai szempontokból azt kívánta, hogy a vár és a hegyek között a térség szabad legyen. Ennélfogva Steinwille főhadparancsnok a város mostani helyén levő területeket kisajátítás és csere útján megszerezte, a kincstári birtokokkal kitoldotta, katonai mérnökökkel parcelláztatta és felülről a külső város lakosait karhatalommal arra kényszerítette, hogy az új telkeken maguknak lakást építsenek és odahúzódjanak s akkor a régi házakat leromboltatta. A hely, hová a város menekülni kény-

szerítettett, mint a Maros ártere posványos és egészségtelen hely volt. Azok a gazdagabb emberek tehát, kiknek más helyeken is volt lakóházuk, vagy akik képesek voltak ilyet egészségesebb helyen építeni, elhúzódtak innen, hol már úgy sem találták meg régi jó világukat, itt maradtak tehát a szegényebb, a földhöz kötöttebb polgárok. A létszám-apadás is a magyarság rovására esett, mert az oláhság úgyis a városon lakott.

A várépítés megtörtént, az alapkövet 1715-ben november 4-én a várat építtető III. Károly magyar király névnapján gróf Kornis Zsigmond akkori helytartó jelenlétében nagy ünnepségek között helyezték el s a vár 1738-ban teljesen készen volt. Ezen építkezés alatt vágták ki a vár és a Kutyamál szőlő között levő mélyedést is.

A két terminus közt fekvő időben épült fel az új város is és tűnt el a régi város.

A vár immár új alakjában fénylett, a város lakossága pedig számban és jóllétben szörnyen megcsappanva s a tócsák és hideglelés által gyötörtetve éledgett és 170—175 évnél kellett eltelnie, míg nagy áldozatok és nagy erőfeszítés árán odáig juthatott csak, hogy tócsái immár többé-kevésbé a külső városrészek széleire kerültek.

A várost tehát leszállították fejlődhetésének feltétlenül alkalmas helyéről, ahol kitűnő tere van a csatornázásnak s a vízvezetésnek; a hol a város száraz és erős talajon építkézhetett volna s a hol a hegyekhez közel lévén, nyári mulatóhelyeket, villákat állíthatott volna. És leszállították oda, ahol a talaj a Maros szintjével egyenlő magasságban fekvén, egészségügyi szükségleteit és építkezéseit vagy sehogy, vagy csak nagy költségekkel elégítheti ki.

De tovább a lakosság nagy megcsökkenését megérezte mindazon intézmény, ami a lakosság számához van kötve.

Nincs-e hát igazunk, hogy ez volt mindenek

között az a legnagyobb csapás, ami városunkat valaha érte?

És ha legalább maradandó értékű művet alkottak volna a városnak ezen összetörése ellenében! Nem! Olyan munkát csináltak, amit ma már a katonaság sem tekint másnak, mint raktárnak, ami azonban a város fejlődését mégis gátolja, mert a vár körül fekvő helyek még ma is építési tilalom alatt állanak.

Megszűnván a városnak fővárosi jellege, nos hát miye volt ezen innen Gyulafehérvár városának? Mert innen túl már csak az intézmények jellegzik városunk minőségét.

Volt püspöki és káptalani székhelye székesegyházzal, 1753-tól papnövelő intézete, nagy könyvtára és csillagvizsgáló tornya, mely utóbbit 1848-ig a csillagász-kanonok látott el és kezelt. Még állott egy ideig a trinitáriusoknak, a jezsuitáknak és a bulgáriáknak temploma és kolostora. Volt országos levéltára a káptalan őrizete alatt és kath. gimnáziuma; voltak elemi iskolái is. A várban elhelyezett ezen templomokon kívül templomuk volt: az ev. ref., az ágost. ev., a gör. kath. és a gör. kel. hiveknek, mindenkinek egy-egy, ellenben a zsidók kettővel rendelkeztek — mint egy német munka mondja — egy a német, és egy a török (talán spanyol) zsidók részére, papjuk azonban csak egy volt.

Volt Gyulafehérvárnak vára meglehetősen nagy számu katonasággal, mely a lőszereknek és ruházatnak raktára volt. Ez volt a tüzérségnek, az erődítési hivataloknak és a sorozó bizottságnak is törzshelye. Az egésznek élén egy várparancsnok állott, ki a határőrök egy részének is parancsnoka volt.

Volt Gyulafehérvárnak pénzverő- és ezzel kapcsolatosan arany- és ezüst olvasztóhivatala meglehetősen nagy személyezettel, melyben átlagosan havonként 200 ezer korona értékű dupla és egyszerű aranyat és 20 krajcáros ezüst pénzeket vertek; az Erdélyben bányászott aranyat és ezüstöt majdnem mind ez a

pénzverő dolgozta fel. Azután itt volt Marosportuson a só- és később a dohányraktár a maga szintén jelentékeny hivatalnoki karával és forgalmával, hová ugyszólva az összes bányák termését szállították s azután hajókon vitték tovább a Tiszára és a Dunára. Aminthogy így, t. i. tutajokon szállítottak ide nagy mennyiségű lát, melyet hajókon szállítottak tovább, mint feldolgozott házi szereket.

Volt továbbá a városnak állodiális perceptora, adó- és postahivatala, ez utóbbi személyszállítással kapcsolatban.

Polgári vonatkozásban Gyulafehérvár mint sz. királyi város a polgárság összességében mindazon jogokat gyakorolta, melyeket a birtokos főnemesek személyük szerint gyakoroltak. Tehát követet küldött az országgyűlésre s ügyeit a vármegyétől függetlenül intézte főbírájával az élén, kinek a tanácsosok, az al-bírák, a nótáriusok stb. voltak segítőtársai a közigazgatás és a törvénykezés terén, sőt a bányászati perekben is ítélkezett. — A vármegye egyik járása ezen városról neveztetett el s azért valószínűleg itt is lakott annak a főbírája.

A kereskedést már akkor meglehetősen terjedelmes alapokon a püspöki protektorság alatt álló zsidóság és az Apaffy alatt szép számban itt letelepült örmények úzték.

Ezen az állapotokon II. József intézkedései nem sokat változtattak, ezek különben hamarabb megszűntek, semhogy Gyulafehérvár fejlődésén jelentékenyebben változtattak volna.

A Hora és Kloska-féle lázadást 1784-ben ennek a városnak is meg kellett éreznie, mivel Bruckenthal királyi biztos a gyulafehérvári gyilkolásokról is tett a guberniumhoz jelentést. Különben ezeket a vezéreket itt a Károlykapú börtönében tartották fogva és itt végezték ki.

Az 1848/9-iki szabadságharcban a város maga kevés pusztulást szenvedett. A várat azonban több nyomorúság érte, minthogy a magyar csapatok ostrom

alá fogták. Midőn ezen alkalommal egy cs. és kir. tiszt a székesegyház tornyából látócsővel a honvédek állásait vizsgálta, a magyarok a tornyot lövetni kezdtek, mitől a templom, a püspöki lak és más épületek is leégtek vagy nagyobb sérüléseket szenvedtek.

A szabadságharc leveretése után Erdélyt tiz kerületre osztották fel. Egyiket *Károlyfehérvári kerületnek* és ennek hat járásából egyiket *Károlyfehérvári járásnak* nevezték, melyeknek székhelye Gyulafehérvár volt. Eszerint városunk megyeszékhely lett annak mindenféle előnyével.

Itt helyezték el a „kerületi hivatalt“ (Kreisamt) körülbelül a mostani vármegyei hatáskörrel, melynek tagjai voltak: 1. az *elnök* helytartósági tanácsosi ranggal, fizetéssel, szabad lakással és 500—1000 frt. pausáléval; 2. egy helyettesítő *biztos* helytartósági titkári ranggal és fizetéssel; 3. két-három *biztos*; 4. *fogalmazók*; 5. kerületi *orvos*; 6. *titkár*; 7. több kezelő *hivatalnok* és *szolga*; 8. *adófelügyelők* és *segédfelügyelők*, *hivatalnokok* és *segédhivatalnokok* s végül 9. *mérnöki* hivatalnokok. Itt volt a kerületi törvényszék, melyet egyuttal úgy a saját, mint a szászvárosi, nagyszombati, brassói, udvarhelyi és marosvásárhelyi kerületekre nézve is *bányatörvényszékké*, továbbá a saját járására nézve *járásbírósággá* és a balázsfalvi, algyógyi járásokra nézve büntető vizsgáló bírósággá tettek.

Egyebekben Gyulafehérvár előbbi képe alig változott, kivéve azt, hogy a megszorodott intelligens lakosság nagyobb pénzbeli, ipari és kereskedelmi lendületet és élénkséget adott a városnak, ami a lakosságot és a városi tanácsot arra indította, hogy nyomoruságos talaján valamit javítson, nyilvános és magánépületeit a kor követelményeihez közelebb hozza, szóval, hogy a várost egy kissé csinosítsa. Innen jött létre a sétatér is.

A legújabb alkotmányos kor Salamon-féle ítélkezést hozott létre. A vármegyét elvitte ugyan Gyulafehérvárról, de meghagyta itt a kir. törvényszéket. A vármegyével ugyan több másféle hivatal is elment

innen, de — ez már nem Salamoni ítélet — nem pótolták a veszteséget semmiféle más állami intézménnyel, sőt ráadásul elvitték innen a honvédséget s legújabbán a tüzérséget is. És sajnosan nélkülözi a város a római katolikusok státusgyűléseit is, melyeket még a nyolcvanas években is az erdélyi katolikusok ezen városban mint püspöki székhelyen tartottak meg.

A legújabb idők leghasznosabb vívmánya városunkra nézve az, hogy 1867-ben az Arad-tővisi, s később a gyulafehérvár-zalatnai, és az alvinc-nagyszebeni vasútakat kiépítették. Ezek által a város nagyon kedvező közlekedési kapcsolatokat kapott, miáltal kereskedelme ipara, s vele lakossága rohamosan emelkedett.

Ez a körülmény, továbbá polgárságának élelmissége, szivóssága, kitartása és törekvése és végül az a körülmény, hogy 1883-ban közigazgatásának fejévé és tagjaivá ámbicziózus, lelkiismeretes, törekvő és értelmes embereket választott, létrehozta azt, hogy a várépítéskor 4000—5000 lélekre leapadt lakosság a legutolsó népszámláláskor 11000—12000 lélekre emelkedett; hogy régi, törpe, egészségtelen és dísztelen viskói főleg a belső városrészekben néhány kivétellel már eltűntek s helyüket modern földszintes vagy emeletes épületek foglalták el; hogy közintézetei, társulatai nemcsak jelentékenyen megszaporodtak, de többen közülök palotaszerű otthonba jutottak és a mi fő, a város talajbeli állapota már annyira javult, hogy ma már csatornázásról s vízvezetésről beszélhetnek.

Kulturális szempontból is nagy a lendület a városban. Papnövelő intézete az egyetemi rang felé tör, mint egyik kara a Fogarassy Mihály-féle alpból felállítandó egyetemnek, melynek így három kara lenne. És ezt a célját az intézet nemsokára keresztül is viszi. A róm. kath. gymnasiumnak tanári kara megszaporodott és erősödött, szertárai, könyvtárai gyarapodtak és új palotaszerű épületbe jutottak. Elemi iskoláinak nemcsak a száma és épülete, de minősége

is erősen javult. Az irodalmi és tudományos törekvések új lendületet vettek s ma már az itt lakók közül többek írói sikerekkel dicsekedhetnek. A város területén évek óta 2—3 könyvnyomtató intézet teljes sikerrel működik, melyekből időről-időre önálló munkák, folyóiratok és társadalmi vagy politikai hírlapok kerültek és kerülnek ki. Ezen nyomdák egyike *Papp György* polgártársunké, melyben ma: a „*Közművelődés*” című politikai és egyházmegyei lapot, a „*Gyulafehérvári Hírlap*” című politikai lapot és az „*Erdélyi Oltáregyesületi Lap*” című folyóiratot adják ki. A nyomdák másikának tulajdonosa a papnövélő intézet, melyen lapot ma nem, csak önálló műveket nyomtatnak. A város társulatai közül: az „*Alsófehérmegyei régészeti, történelmi és természettudományi társulat*” évkönyvei és ásatásai által önálló tudományos kutatást űz, míg az „*Erdélyi rkath. irodalmi társaság*” egyházi és szépirodalmi irányban munkálkodik.

A város közintézményeiről különben az alábbi kimutatás részletesen tájékoztat.



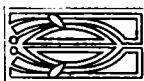
Gyulafehérvár közintézetei és láttnivalói.



(Megjegyzés. A megtekintetés módozatát csak ott említem fel, hol az intézet főnökségének nincs joga a megtekintést engedélyezni és tovább a megtekintésre érdemes dolgok címei vastagabb betűkkel nyomattak ki.)



I. A VÁRBAN.



1. **Maga a vár** mint építmény, melynek történetét az előzőekben vázoltuk. A vár alakját némileg csak úgy vehetjük ki, ha a nyugaton fekvő fanélküli hegyek valamelyikéről nézzük. Jó $\frac{3}{4}$ óra alatt lehet megkerülni. Kettős, néhol hármas 20 m. széles sánczat veszi körül s a sáncok oldalait tartó kőfalak

alapjai 4—4 méter szélesek és magyarigeni kőből vannak, ezenfelül pedig felnyúló várfal nélkül csillag szegletekben téglából építvék. Hét bástyája és két kapuja van: a kelet felé nézőt *Károly*-, a nyugatit *Uj-kapunak* nevezik. Sáncai telve vannak kaszamátákkal.

(A sáncokban vagy várfalakon s bástyákon csak térparancsnoksági engedéllyel lehet járni.)

2. A Károly-kapú, diadalkapú a törökökön III. Károly magyar király alatt nyert győzelmek emlékére, a nevezett király szép lovas szobrával, számos török szoborral és más faragvánnyal. Allítólag 600 ezer forintba (lehet, hogy az akkori 60 kros forintba) került. Ezen kapú börtöneinek egyikében tartották fogva Horát és Kloskát.

3. A katonai élelmezési laktanya. A gör. keleti oláhok érsekének székesegyháza és palotája volt, melyet az egyesülés után a most Balázsfalván lakó gkath. érsekség kapott meg. A várépítéskor azonban az egyik falat ezen épületek kellősközepén huzták át s a kaput is ide építették s azért az érseket a városra költöztették. Jelenleg a cs. és kir. katonai sütőház, a liszt-, széna-, zab- és faraktárak vannak benne és az élelmezési tisztok és legénység lakják.

4. A „Ferencz József utászlaktanya.” Ennek helyén 1859-ben a II. József által valószínűleg 1786-ban megszüntetett *Bulgarita szerzet* XVIII-ik században épült templomának és kolostorának 1849-ből maradt romjai még láthatók valának s talán 1860/1-ben bontották le. Ezen a területen feküdt még egy pár kisebb házon és kereskedésen kívül a Ferencz József út felől eső sarkon a püspökség „*Galamb*”-nevű, a gimnázium felől eső sarkon pedig a volt várbeli közönség „*Zöldfa*” nevű vendéglője. A laktanya 1897. és 1898-ban épült s alapfalának kiásása alkalmával Cserni Béla dr. Apulum egyik falának alapjára bukkant.

5. Az új papnővelő intézet. Ez az épület ugyan, mikor e sorokat írom, még nem áll s helyén még a kir. törvényszék munkálkodik a maga régi épületeiben. De a törvényszék innen 1908. augusztusban a

városi új épületbe szállt alá, s az új papnövelő épületet 1909-ben valószínűleg építeni kezdik. Ezen a helyen kezdetben egy női zárda állott, melynek köralakú kápolnáját a törvényszék munkateremül használta. Később 1713—1715-ben pénzverő épületté alakították át, mely arany és ezüst pénzt vert s ezeket *E* betűvel jelölte. 1757-ben építették hozzá az út mellett levő szénraktárt. A pénzverő intézetet 1871-ben Körömcire vitték át s ideiglenesen itt maradt még a fémbeváltó hivatal. Az épületeket 1873-ban a kir. törvényszék, járásbiróság, telekkönyvi hatóság és a fogház foglalták el és saját szükségletökhöz idomították. A papnövelő intézet épületét egészen új tervezetek szerint a dr. Fogarassy Mihály erdélyi püspök által hagyományozott egyetemi alapokból egészen újonnan építik és rendezik be, mely a leendő egyetemnek egyik fakultását fogja képezni.

6. Bomba-rakás és puskaapor raktár. A bombák az előbbi épület háta mögött vannak gulába rakva, de töltetlenek. Elég érdekes látvány annak, aki még ilyet nem látott. Tovább tőle egy pár földbe ástott raktárban puskaport tartanak, melyet állandóan őriznek és senkinek sem mutatnak meg.

7. A tűzérlaktanya. Ez az épület a mostani püspöki lakkal egy volt, s a fejedelmek előtt kánokok lakásául szolgált, később a fejedelmi udvarhoz tartozott s Báthori Boldizsár, a nagybefolyású ország-nagy és Báthori András kardinális is lakott benne. Később valószínűleg 1699-ben a katonaság foglalta le a tűzérség és a tűzérségi kerület parancsnoksága számára. Most, a tűzérséget 1908-ban innen elvivén, más katonai célokat szolgál. Ezen épületben érdekes fegyvergyűjtemény van, melyet csak a nagyszebeni hadtestparancsnokság engedélyével mutatnak meg.

8. A püspöki palota. Legelőször püspöki lakul szolgált. Izabella királyné 1542-ben fejedelmi lakká tette. 1699-ben a pénzügyek rendezésére Bécsből jött bizottság a maga számára lefoglalta, de 1716-ban a püspökségnek visszaadott. Sok fényt és vigságot lá-

tott és termeiben nevezetes események folytak le, de csapás is elég érte. Történetét az előbbieken vázoltuk. Ma a püspökön kívül még három kanonok lakik benne. A püspöki kertből igen szép a kilátás a hegyekre és a Marosra.

9. A székesegyház. Keletkezése szent István intézkedéseire esik vissza. Vannak egyes történetírók, kik alapítását szent Lászlónak tulajdonítják, de az első megokoltabb. Valószínű azonban, hogy az ó-keresztény stílusban épült templom nem maradt fenn s a mostani román stílusú templomot szent László idejében építették. A templom falaiba illesztett állítólag pogány feliratos kőre, mitológiai alakokat ábrázoló domborművekre és a csaknem két bécsi öl szélességű azon alapfalra hivatkozva, melyre a régi szentély lebontásakor 1753-ban találtak, azt következtetik, hogy a templomot a római Apulumban levő templomból alakították át vagy annak alapjaira építették. Nincs kizárva, hogy az építkezésnél a régi anyagot felhasználták, de az is bizonyos, hogy azok a domborművek keresztény eredetűek. A templom alapidoma kereszt; hossza 83, szélessége 38 és magassága 19 m. A keresztágak találkozása felett eredetileg gúla alakú középtorony állott. A templomnak két tornya volt, a meglevő ma 50 m. magas. A szentély régebben rövidebb és félkörű volt és az oltár a középtorony alatt úgy állott, hogy a káptalan ülőhelyei és a miséző pap a néppel szemközt voltak. A szentélyt Hunyadi nyújtatta meg s a templomot restauráltatta. Ezt a szentélyt 1753-ban Sztojka Zsigmond püspök királyi segítséggel a régi alapokon megújíttatta. Az oltár 1760-ban készült, de ma már egyes részeit leszedték. A káptalani ülőhelyek hátsó támláján a pátriárkák és próféták életéből vett domborművek, felül pedig Krisztusnak, Máriának és az apostoloknak mellszobrai vannak. A kereszthajóban s az északi és déli hajó kápolnáiban levő *Szent Mihály*, *Szent Károly*, a *fájdalmas Anya* és *Mindenszentek* oltárát 1716-ban Mártonffy György püspök I. Rákóczi György fejedelemnek a templomban állott monumentális márvány siremléké-

ből állíttatta fel, melynek többi maradványait a templom előcsarnokában most is lehet látni. Az észak mellékhajó kápolnáját, mely a püspökök temetkezési helyéül is szolgált Szécsi András és később Várda Ferenc püspökök építtették. Az ebben levő emléktáblák a vár és a templom restaurációjánál szerepelt két olasz kőműves emlékét őrzik. Az oltár előtt a talapzaton levő három püspöki alakról eltérők a vélemények: Varju szerint (északról számítva) a három Szécsit: Domokost, Andrást és Istvánt ábrázolják; Bunyitai szerint: a két első talál, a harmadik Zudo Imre; forrásunk szerint pedig: a két első Szécsi András és Domokos, a harmadik Zudor Imre. Az oszlopok és oldaloszlopok fejeit francia, olasz és német mesterek csinálták. A kápolna mellett levő bejáró Lázoyrus (Lészai) János kanonok 1512-ben építtette. Ennek az ajtótól jobbra és balra eső pilléreire láthatók: Szent Mihály, Sámson, Lucifer, Judit, Mózes, szent Sebestyén. Látunk ott: Meduzafejet, Jánusz-fejet, Krisztus-fejet és angyalfejeket; ott látjuk feliratokkal Geréb László püspök, II. Gyula pápa, Mátyás király, Bakócz primás, Zápolya János vajda, Perényi Ferenc püspök és Perényi Imre nádor címerét, Pál és Péter apostol szobrát; belül pedig a Barlabási János alvadását (bőlényfej galambbal), a Gerébekét (koronázott oroszlan) és az alapítóét. A déli mellékhajó kápolnája szintén később készült, de 1291-ben már meglévő volt. A román stílus igen szép alkotása a déli kapu. Ezen jártak a fejedelmek a templomba. A templomban vannak: a Hunyadi László, idősebb és ifjabb Hunyadi János, vagy újabb vizsgálódások szerint: Hunyadi János, a valószínűleg Bocskai István és az ifj. Hunyadi János, túlfelől pedig: a János Zsigmond és Izabella márványemlékei, melyek régebben a főoltár közelében állottak, csak a Mihályvajda-Bástafélődjöngés után, romjaikból összeszedve, helyezték ide. Az illetők maradványai az emlékekből hiányzanak, azokat a pusztítók szórták szét. Az orgonát a kapuzattal együtt 1877-ben Kolonics István orgonamester csinálta. A nyugati ornamentikában gazdag kaput is

Hunyadi János építtette, a templom homlokzatát pedig Csiszár Miklós borbereki birtokos, ki feleségével együtt itt van eltemetve. A tornyokat valószínűleg Szécsi András püspök építtette fel s a Básta-féle dúlás után Bethlen Gábor és az 1848 iki égés után Haynald Lajos püspök restauráltatta. Ezek alatt vannak a levéltárak, honnan azonban az országos érdekű leveleket 1883-ban az országos levéltárba szállították. Ma csak a földtár alatt levő sirboltba történik temetkezés. A mellékhajók félkörű végeinek külső falán szép és itt-ott humoros díszítések vannak. Ilyen látható az északon három nyulfej, melyek mindegyének két füle van s összesen a fülek száma mégis csak három. A templomi kincsek a sekrestye emeletén vannak elhelyezve, melyeknek nagyobb része immár csak igen értékes emlékek. A templomot most restaurálják. Beletelik tíz esztendő míg elkészül, mert igen sok pénzt emészt fel, de akkor remekmű lesz. A fejedelmek alatt reform. templom volt, melyet északi oldalán is raktárakul használt épületek védtek s *Kendervár* nevet viseltek.

10. **Az újkapú** vagy régebben Szentmihálykapú igen szép faragványokkal és szobrokkal díszített építmény, mely felett az elítélt cs. és kir. katonatisztek számára fogház van berendezve. Ha ehhez a fogházhhoz feljuthatunk, szemben találjuk magunkat a híres bortermő Rózsamáli szőlővel. A kapú hajdan éjszakkabra feküdt, ott hol most a csillagda irányában a vársánc oldalán szent Mihály szobra áll.

11. **A tiszti pavillonok és a várparancsnoki lakás.** Az utóbbi arról nevezetes, hogy a fejedelmi korban kormányzói lakás volt s állítják róla, hogy a *Mikó-család* háza is volt, melynek címerét az épület déli oldalán még ma is láthatni. A tiszti pavillont, népnyelven, Babilont, 1851—1853-ban bomba elleni erősséggel építették. A cs. és kir. katonai tisztok lakják. Ezzel szemben 1898-ban építették a várbeli sétatér szélére a tiszti kaszinói helyiségeket, melyek igen csinosak.

12. **A Jerikó.** A régi Jerikó a templomhoz né-

mileg közelebb, de ugyanezen helyen állott, báró Sztojka püspök papnöveldei célokra építtette volt s ezt a célt szolgálta 1778-ig, amikor a papnövendékek a jezsuita épületbe mentek lakni s itt csak a tanárok laktak és tantermek voltak. 1792-ben tisztán csak kanonoki és tanári lakássá lett. A laikus idegenek és városiak szívesen keresték fel, mert a benne kifejlődött irodalmi és társadalmi élet sok nemes szórakozást szerzett. II. József is meglátogatta. 1904-ben újra építtették. Megszépült tehát, de mert laikusok is laknak benne és mert a lakások szörnyen elzártak, régi otthonias jellege teljesen megszűnt. Helyén állítólag katonai raktár állott.

13. A gyalogsági nagy laktanya. (Az utászlaktanya északi oldalával szemközt.) Hajdanában a most nagyenyedi Bethlen-kollégium céljait szolgálta, melyet vagy egészben vagy nagyobb részben Bethlen Gábor építtetett s mely valószínűleg a János Zsigmond alatt keletkezett unitárius iskolát is szolgálta. Az iskola történetét már elmondottam az előzőkben, itt csak még azt említem meg, hogy a híres külföldi tanárokat 1629-ben hívták meg a tanszékekre s hogy a török-tatár-oláh dúlás után a tanítványok Kolozsvárra húzódtak.

14. A róm. kath. főgymnásium. Ennek az épületnek helyén 1898. júl. haváig három emlékezésre méltó épület állott: a Báthori-templom, a domokosrendi s később jezsuita-kolostor és a régi jezsuita-gymnásium. A templomot és kolostort, a domokosrendiek 1376-ban építtették. 1579-ben Báthori István lengyel király és B. Kristóf fejedelem alatt a tordai diéta engedélye folytán a jezsuiták vették át. Az 1588-ban elűzött jezsuiták 1595-ben ismét ugyanoda tértek vissza s külön tanhelyiségeket építettek, a jezsuita gymnásiumot, melyben a dúlások utáni csekély időket kivéve vagy jezsuiták, vagy világi papok, vagy vegyesen, vagy világi emberekkel közösen, de 1883 okt. 4-ig állandóan tanítottak. Ellenben a templomot és kolostort 1778-ban a papnövelő intézet vette át, 1783-ban II. József mindkettőt katonai raktárrá és szekeresz-

laktanyává lefoglalta. A kolostort 1883-ban gimnásiumi célokra visszaadták s a gimnásium ide be is költözött, de a templomot csak pör útján adták vissza a státusnak 1891-ben, amikor a státus ezekből egy kompakt gymn. épületet és tornacsarnokot akart létrehozni. 1898 júliusban a templomot és a jezsuita gimnásiumot lebontván s a kolostor átalakíttatván, a gimnásium számára a mostani modern épület emeltetett. A gymn. szertárak és a könyvtárak méltók a megtekintésre.

15. A róm. kath. finővelő intézet. Szó van róla az iratokban, hogy a jezsuiták 1595-ben finővelő intézetet építettek volna, de az bizonyos, hogy 1694-ben építettek vagy esetleg csak restauráltak. Az alapításban főrészes I. Lipót király és Apor István kincstárnok. Azóta, a II. József intézkedési idejét kivéve, az intézet működik. Benne évenként 21—26 ifjú ingyen ellátást nyer. Összesen 50—60 ifjút képes felvenni.

16. A kir. ügyészség. Csak kevés ideig nevezik még így s aztán a papnövelő intézethez fog tartozni. Hajdan a pénzverdéhez tartozott s orvosi és hivatalnoki lakásul szolgált. Most a kir. ügyész és az ügyészség lakik benne. Még előbb helyén állítólag faboltcskák voltak.

17. A katonai kórház és gőzfürdő. Maguk az épületek, a fürdő kivételével régiek, valószínűleg I. Lipót alatt építették. Benne van az 1711. előtti Fehérvár mappájában is. A gőzfürdő 1901-ben épült s a víztartókat két kútból töltik meg. Kellő díjért a közönség is fürödhetik.

18. Egyházmegyei könyvtár, csillagvizsgáló és papnövelőintézet. (A kórháztól a Fogarassy Mihály-utcán végig menvén, szemben találjuk.) Ez az egész épülettömb az utcáról néző emeletes épület kivételével benne van az 1711. év előtti Fehérvár mappájában s a XVIII. század elejétől a domonkos-rendi szerzetesek kolostora és temploma volt. A rendet II. József 1783-ban szüntette be s az épületet 1786-ban katonai kórházzá alakíttatta át. 1792-ben a kolostorba a papnövelő intézet, a templomba és annak tetejére a Bat-

thyány Ignác által alapított könyvtár és csillagvizsgáló intézet költözködött be. Az erdélyi róm. kath. státus 1870-ben a gymnázium két felső osztályát beszüntetvén, azokat Fogarassy Mihály püspök a papnövélő-intézetben ennek költségén szervezte s így az 1848. év óta szünetelő püspöki lyceumot visszaállította, ahol azonban világi ifjak is tanulhattak és érettségi vizsgálatot tehettek. És aztán ezen lyceum számára 10000 frton saját költségére 1877-ben az utca felé néző emeletes épületet építtette. A könyvtárt az alapító a Migazzi gróf bécsi bíbornok-püspöktől, a váci püspökség adminisztrátorától vásárolt 15000 kötetel kezdte meg, melyhez Buczy Emil kanonok (1839), Kovács Miklós püspök (1852), Lönhart Ferenc püspök (1897) és Csató Ferenc tövisi pleb. hagyományai és adományai, valamint a vásárolt részek is járultak. A könyvtár ma 37688 kötet könyvet tartalmaz. Ebből 46 kézirat, 751 ós nyomtatvány. Különösebbek: a „*Kodex Aureus*“, (Szent Máté és Szent Márk evangéliuma a IX. századból), a „*Sallustius Kodex*“ (a X. századból), a „*Gyulafehérvári Glosszák*“ (magyar nyelvemlék a XIV. századból), a „*Döbrentei és Batthyány Kodex*“ (a XVI. századból) és a „*Fejedelmi levelek*“ stb. Van ezenkívül értékes ásvány- (2000—2500 drb.) és pénzgyűjteménye (2000 drb.) A csillagdnak, mely ma használaton kívül áll, a Haynald Lajos püspök által szerzett délkörös nagy távcsője és órája igen kitűnő. A papnövendékek egy pár év után az új épületbe fognak átmenni. (Látogatók számára kedden és szombaton d. e. 10—12 óráig van nyitva.)

19. **A katonai zenekar laktanyája.** Fejedelmi korból való épület, Bethlen Miklós háza, melyen a Bethlen címer még ma is látható. Állítólag fejedelmi irodahelyiség volt. Ma katonai laktanya.

20. **Az ágyúraktár.** A gimnáziummal határosan fekvő katonai raktárban érdekes ágyúgyűjtemény van. (Csak hadtestparancsnoksági engedéllyel lehet látni.)

21. **Szépkilátók.** Három bástya is van, melyekről a vidéket lehet látni. Egyik a csillagda mögött

van, a másik az ágyúraktár utcájából nyílik, a harmadikhoz az utászlaktanya mögött lehet eljutni.

22. A sétatér. Valószínűleg a vár újraképzésekor keletkezett. Két katonai emlékoszlop van rajta: egyik az 1848-iki piskii, másik a kusztózzai csatában elesett cs. és kir. tisztek emlékére emeltetett. Minden vasárnap d. e. 11 órakor térzene van ott.

23. A várban megemlíthetők még: a kanonoki lakások, a posta, a cs. és kir. ezredesi és alezredesi lakások, a katonai kantinok és egy vendéglő.

24. A váron kívül vannak: a) a *tölténygyár*, a külső déli várbástyán; b) a katonai *temető*, ahol előkelő katonák vannak eltemetve; c) a *dinamitraktár* és d) a két *puskaporraktár* a hegyek alatt. (Az a) c) és d) alattiakat csak hadtestparancsnoksági engedéllyel lehet megtekinteni.) A puskaporraktárak közelében jó étkező és nyári mulatóhely van.



II. A VÁROSON.



1. A vasuti állomás és a vashíd. Az állomás 1867-ben, a vashíd a 80-as években épült. Itt csak azt hozom fel, hogy innen Budapestre úgy Arad, mint Kolozsvár felől és Brassóba 2—2 gyors és 2—2 személyvonattal s azonkívül Budapestre Arad felől még egy vegyesvonattal lehet eljutni és ugyanannyiszor lehet vissza is térni. Zalathnára háromszor lehet menni és ugyanannyiszor jönni.

2. A „Johanna“-gőzmalom, melynek a vasúthoz kapcsolata van. Ez a marosváradjai Glück-testvérek tulajdona. Épült 1894-ben 400.000 kor. értékben. Teljes üzemben naponként 300 métermázsa gabonát képes feldolgozni s ilyen esetben az összes személyzetének 60 tagból kell állania. Azonban nem dolgozik ezzel az erővel.

3. A villanyvilágítás telepe. Épült 1898-ban s működni kezdett 1899. szept. 15-én. A villamos telep a „Részvénytársaság villamos és közlekedési vállalatok

számára“ budapesti cég tulajdona. A társaság 50 évre kapta az engedélyt s hektóvattonként 11 fillért szedhet, azonban kevesebbel is megelégszik. Jelenleg képes 5000 drb. 16-os gyertyafényű világító testet el látni villanyerővel. Összes személyzete 14 tagból áll.

4. A majorbeli görög kath. templom és iskola. A templom egy 1711. előtről szóló mappán már szerepel s bazilitarendű kolostor volt, most a Majorvárosrészhez tartozó gör. kath. hívek parókiája. A várnak újraépítésekor a várban lakó gkath. érseket ide telepítették ki s innen ment aztán 1721-ben Fogarasba s onnan 1738-ban Balázsfalvára. Rendesen „*Monasztériának*“ hívják, mert kolostor volt. 1900-ban a balázsfalvi gkath. érsek és az erdélyi püspök jelenlétében itt ünnepelték meg az egyesülés 200 éves emlékét. Az iskola 1867-ig a templom tulajdonát képező Nagykolostor-utcai helyiségben volt, azután 1888-ig feloszlott, ekkor új iskolát építettek, melyben egy tanító 45 gyermekkel foglalkozik. A templom kertjében van eltemetve Athanáz érsek, ki alatt az egyesülés létrejött.

5. A régészeti muzeum. Az alsófehérvármegyei történelmi, régészeti és természettudományi társulat, mely véglegesen 1887. okt. 2-án alakult meg, gyűjteményeit egy ideig a város szivességéből a belvárosi óvoda két használaton kívül álló szobájában és a szabad ég alatt tartogatta. Ezt az épületet, melyben most a gyűjteményeknek díszes helye van, a város óvodai célokra 1895-ben építette, de az óvoda más épületbe tétetvén át, a város közgyűlése ezt az épületet 1900. július 18-án a régészeti egyesületnek engedte át muzeumi célokra, hová 1901-ben költözött be. A gyűjtemények azonban gyorsan szaporodtak s az átengedett négy szobás épület nemsokára szűknek bizonyult. Az egyesület tehát 1906-ban állami támogatással az épülethez egy nagy termet építtetett és még egy másik szárny építését is elhatározta. A gyűjteményben van: 1) a könyvtár 3517 drbbal, 2) a régiségtár 5421 őskori, 2695 római, 693 középkor- és újabbkori, 3498 érem-

és papírpénz, 14 néprajzi, 59 képzőművészeti, 5783 természetrajzi darabbal.

6. A városi árvaház és óvoda. Az árvaház 1900-ban épült s 1901. évben nyílt meg 15 árvával, mely szám nemsokára 19 és 20-ra emelkedett. Alapját az, elhalt *Varrarán* Fridolin cs. és kir. műszaki számtiszt 15000 írtos adományával 1891-ben vetette meg. Az óvoda előbb 1895-től 1901-ig a most múzeumnak használt épületben volt s onnan jött át az árvaházba. Árvák száma 18—20.

7. A majori gör. kel. templom és iskola. A majorvárosrészhez tartozó görög kel. hívek parókiája épült 1795-ik évben. Előbb deszkából épült templomot használtak, melyből egy 1727-tel jelzett kereszt maradt fenn. Az iskola 1901-ben épült s egy tanító évenként 75 gyermekkel foglalkozik.

8. A szentferencendi zárda. Templom és kolostor 1725-ben épült. Fogarassy Mihály püspök ide temetkezett. Ma a szerzetnek egyetlen tagja lakik itt.

9. Az új törvénykezési palota és fogház. Épült 1907. és 1908-ban, megnyílt 1908. szeptember havában. Szép, monumentális épület, mely az összes hivatalokat felöleli. A fogház a szükséghez képest 124—186 fogoly számára elegendő. Van benne 18 társas és 22 magánzárka. A törvénykezés régi helyéről, a várból augusztus havában költözködött le. A telek egy részét a város a püspökségtől vette, másik részét a szabad térből adta s az épülethez egy millió téglát adott.

10. A városi kórház. A kórház mostani telkén a városnak a Mihelyes-család jóvoltából egy magán kórháza volt, mely két szobával rendelkezett. Helyébe a város 1884-ben új berendezéssel és 15 szobával egészen új épületet emelt. Azóta a város a berendezéseket állandóan javította és 1899. dec. 20 án közgyűlési határozattal a kórházat az 1898. évi XXI. t.-c. szerint átalakítván, nyilvános jellegűvé tette. 1906-ban ugyanazon telken egy új járványosztály épült fel. 1907-ben a kórháznak három orvosa, 391 betege volt.

11. **Az ágostai evang. templom és iskola.** A templom 1715 előtt a régi városban feküdt és a vár-építéskor azt is lerombolták, ennek utolsó papját „*Simonis*“-nak hitták. 1793-ban egy színt a temetőben bedesztkáztak s ez volt az első imaház. A mostani templomot 1824—1826-ban építették, tornyát 1853-ban fejezték be. A leköltözködés után az első iskola a mostan még meglevő régi papi lakban volt, mely 1806-ban épült. 1827-ben másikat építettek, a nem rég felhagyott iskolát és tanítói lakást. 1880-ban építették az új tantermeket, 1905-ben az új tanítói és 1906-ban az új papi lakást. Egy tanító 32 gyereket tanít.

12. **A tűzoltó laktanya.** Az önkéntes tűzoltó egyesület 1873-ban keletkezett 80 taggal s szerei számára a sétatéren egy kicsiny színt rendeztek be. Az egyesület 1880-ban jelen telken laktanyát kapott két szobával, megfelelő színekkel és mászótoronnyal. A város évenként 2600 koronával segélyezte az egyesületet. 1908-ban a tagok száma 50 volt. Az egyesületnek zenekara is volt. 1909-ben az önkéntes tűzoltóságot a kötelező tűzoltóság váltja fel.

13. **A sétatér, a vigadó és a polgári kaszinó.** A sétatért az ötvenes évek kezdetén ezen időszak erélyes beámterei létesítették az ott elterülő pocsolyás téren, mely munkában nagy ellenzéssel kellett küzdeniök. És ime ma, úgyszólván a városnak egyetlen mulató helyévé lett. mert a város közepén van és meglehetősen terjedelmű. Nyári estéken, főleg ha a katona zenekar játszik, vagy egy-egy kiválóbb zenekar tart itt zeneestéket, majdnem az egész város intelligensebb közönségét lehet látni. És ez főleg 1902. óta van így, mióta a város a régi törpe és omladozó épületek helyére tágas és kényelmes terrasszal ellátott épületeket emelt: a *vigadót*, melyben a polgári kaszinó is kellő díjfizetés mellett szintén elhelyeztetett. A *polgári kaszinó* 1839. óta áll fenn. Tagjainak száma 90—110 között váltakozik. Négy nagyobb-kisebb helyisége van. 17 különféle lapot járat és könyvtára 1600 kötetből áll. A Hungária vendéglőse nyáron e helyen tartja konyháját és étkező helyiségeit.

14. A városháza. Egyszerű egy emeletes épület, melyet 1845-ben emeltek. Azelőtt a városi hivatal a mostani városi vendéglő helyén levő kicsiny helyiségben lakott. Azóta még sokat változtattak úgy a városházán, mint a vendéglői helyiségeken.

15. A szentferenczrendi nővérek kápolnája, kolostora, elemi és polgári leányiskolája és aggháza. A zárdát és iskolát Haynald Lajos püspök 1858-ban alapította. Ő építtette a zárdának és leányiskolának földszinti elő részét. A szűknek bizonyult épületeket 1870-ben Fogarassy Mihály püspök részint egészen újra építtette, részint renováltatta és ujonnan építtette a templomot. Az épületek ennek dacára a nagy látogatottság miatt ma ismét szűkök, úgyhogy kórházukat kénytelenek voltak beszüntetni, illetőleg házi szükségletre korlátozni. Négy osztályú elemi és négy osztályú polgári modern felszerelésű iskolájukat 18 tanításra képesített nővér látja el. Az elemi iskola leányok száma 255, a polgáriba járóké 127. Internátust is tartanak fenn s az aggházban 10—12 szegény elaggott ember kap lakást és fűtést, kenyeret és sokszor más eledelt is. Kenyeret künn lakó szegények is kapnak. A kápolnát a város plébánia-templom nélkül szűkölködő lakossága plébániális templomnak tekinti; de erre a célra igen szűk.

16. Az izr. két templom és iskola. A régi templom 1840-ben, az új spanyoloké 1883-ban épült. Ezen utóbbinak telkén van a három tanítós népiskola, mely 1865-ben kezdett működni s felszerelése a szabályokat teljesen kielégíti. A tanulók száma 42. 1591-ben az egyházi és polgári ügyekben ítélkező „betdin” nevű testület fennállott. A XVIII-ik század első felében a „szefárd”-oknak azaz a spanyoloknak és az „askená”-oknak azaz a német lengyeleknek templomuk volt. Papjuk főrabbi címe onnan van, hogy 1848 előtt minden erdélyi rabbi a gyulafehérvári rabbi alá volt helyezve.

17. A belvárosi kisdédóvóintézet. Ezt az intézetet a városnak erős támogatása mellett 1883. márc. 10-iki közgyűlésében alakította meg az ezen célra

alakult társulat. Az épület, mely régebben a város elsőrangú vendéglője volt, az intézet tulajdona. Évenként átlag 51 gyermek látogatja.

18. A belvárosi gkel. templom és iskola. Ezt a templomot a Lipován városrészhez tartozó gkel. hívek látogatják. Épült 1783—1787-ben. Az egy tanítós iskola 1862-ben keletkezett s átlag évenként 46 tanítványa van. 1700-ban a mostani lipóváni gkath. templom volt a görög keletieké, de 1755-ben onnan kitelepítették s ekkor egy darabig csürben tartottak isteni tiszteleteket. Iskolájuk előbb egy faház volt.

19. Az állami elemi iskola. Az iskola az 1895/6-ik iskolai évvel nyílt meg oly módon, hogy az állam az evang. ref. iskolát szerződésileg átvette. 1901. szept. 1-ig a reform. iskola helyiségeit használta és három tanítója volt. Ezen időtől kezdve új épületbe költözködött, a mely emeletes, s a szükséges osztályokon kívül igazgatói és pedellusi lakással, külön irodával és tanári szobával rendelkezik. Jelenleg 7 tanítója van, mivel a marosportusi iskola is 1903-ben államosíttatván, ezen iskolához kapcsoltatott. Tanulóinak létszáma a kezdetleges 194-ről 388-ra emelkedett fel.

20. A lipóváni gkath. templom és iskola 1700-ban még a görög keleti vallásuaké volt, kiket onnan 1755-ben telepítették ki. Az iskola régebben keletkezett mint mostani helyisége, melyet 1903-ban építettek, melyben egy tanító 42 gyereket nevel.

21. A városi szegényház. Épült 1905-ben hozott közgyűlési határozat alapján, megnyílt 1907-ben elaggott vagy munkaképtelen szegény emberek számára. Elhelyezhető benne 40 ember.

22. Az evang. reform. templom és iskola. Az egyház 1556—1558 körül alakult meg, 1562—1564 körül kezd szerepelni s ezen időben temploma és iskolája is volt a lerombolt városban. A mostani templom a lerombolás után 1757—1761-ben épült fel. A jelen helyen is volt iskolája, melyet azonban 1895 óta megszüntetett, illetőleg az államnak átadott.

23. A rkath. elemi flúiskola. Ezen iskola nagyon régi időben keletkezett s a várban részint a finevelő intézet egyik szobájában és bérházakban, részint csupán bérházakban volt elhelyezve. Végre Fogarassy Mihály püspök 1874-ben a mostani épületet a városon megszerezvén, neki állandó lakóhelyet nyújtott. Épülete és felszerelése nem fényűző, de a szükségeket kellően kielégíti. Egyik tanítónak az épületben szép lakása van. Három tanító tanít. Alapjaihoz a nem sokára megszűnő várbeli közönség vagyona közel 50 ezer koronával járult s így valószínűleg elérhető lesz, hogy a negyedik tanító is beállíttassék.

24. A zalathnai vasút s belvárosi állomása. Keletkezett 1895-ben. Az állomás épülete kissé szűkös, de mert a vasut szépen jövedelmez, talán a közönség érdekére is tekintettel lesznek s az állomást egy váróteremmel kibővítik.

25. Régészeti társulat ásatási helye. Ezen helyen a virágos zöld pázszt alatt a régi Apulumnak egész kincses háza fekszik, maradványok, melyeknek feltárása már is sok felvilágosítást nyújtott az apulumi római életről. A szabályos feltárást 1888 dec. 28-án a társulat Avéd Jákó és Cserni Béla dr. tanárookra bízta s azóta az utóbbi munkás a dologban. Egész épület-tömbököt és fürdőtelepeket ásott már ki. A társulat a kiásott helyeket nem hagyhatja födetlen, körülményei nem engedik, de pontosan lerajzoltatja és fényképeket vétet fel róluk, melyeket már eddig 15 drb. évkönyvében tett közzé.

26. A városi kereskedő és iparos inasiskola, mely 1883 óta áll fenn, saját épülettel rendelkezik. Ebben 10 tanár évenként 6 iparos és 3 kereskedő osztályban 220—250 tanulót tanít.

27. Az új temető. Ez az intézmény 1896 nov. 1-én lépett életbe s azóta immár néhány csinos kriptája van. Közös temető lenne, de azért be van osztva és sem az izraeliták, sem a görög felekezetek nem itt temetkeznek.

28. Az izr. temető. Keletkezése 200 éves és szintén van benne 4—5 igen szép kriptá.

29. **Pénzintézetek:** a) „*Gyulafehérvári takarékpénztár*“, mely 1872-ben keletkezett s 24284441 korona forgalma van; b) a „*Gyulafehérvári Népbank*“, mely 1891-ben keletkezett s 15616882 korona forgalma van és c) a „*Julia*“ román takarékpénztár, mely 1892-ben jött létre 8982629 korona forgalma van. d) Az erdélyi róm. kath. egyházmegyei pénztár, mely 1903 jan. 1-én keletkezett az egyházi alapítványok kezelésére és az egyházmegyei plebániák számadásainak megvizsgálására.

30. **Közművelődési egyesületek** az eddig említetteken kívül, a Kath. kör, a Kereskedelmi kör, a Román kaszinó, az Iparos kör, a Kath. Legényegylet, az Erdélyi rkath. irodalmi társulat, a Kultúregylet.

31. **Közjótékonyági s más egyesületek:** A Vöröskereszt Egylet, az Erdélyi rkath. Oltáregyesület, az Agost. ev. nőegylet, az Izr. betegsegélyző nőegylet, az izr. Kórház, a Tulipán- és Magyarvédőegyesület, a Székelytársaság, a Vadász- és Lövésztársulat és a Rabsegélyző egyesület.

32. **Közhivatalok** a megemlítetteken kívül: az *adó-*, az *erdő-* és a *postahivatal*, a *csendőrség* és *pénzügyőrség*.

33. **A Közvágóhid,** mely 1905-ben keletkezett s évi forgalma: 1150 marha, 1876 borju, 606 juh és kecske, 2450 sertés.

34. **A Glück Rudolf-féle gőzmalom és szeszgyár.** Az utóbbi 1905-ben s az előbbi 1907-ban épült. A malom 24 óra alatt 300 métermázsa gabonát képes feldolgozni, a szeszgyár 17 hektolitert termelni, rendszeren azonban kevesebb az eredmény. Épülőfélben van az árpagyöngy malom 100 métermázsa őrlőképességgel.

35. **A bervei Jónás adolf-féle szeszgyár** 1866-ban épült s naponként 80 hektóliter nyers szeszt képes termelni. Személyzete 25 tagból áll.

36. A kép teljességeért felemlítjük még, hogy Gyulafehérváron jelenleg: három *könyvnyomtató* inté-

zet, három *gyógyszertár* és három nagy *vendéglő* működik. Van továbbá egy-egy gyárszerűleg berendezett *műasztalos-, műlakatos- és timár-műhelye*, egy valóságos *téglagyára* és egy *gipszgyára*.

*

Források: Szilágyi Sándor „*Erdély Történelme*“, Kővári „*Erdély építészeti emlékei*“, Alsófehérvármegye „*Monographiája*“, Az Alsófehérmegyei régészeti stb. társulat „*Évkönyvei*“, Benkő „*Transylvaniája*“, Király Pál „*Gyulafehérvár Monographiája*“, Bieltz „*Landeskunde*“-ja és még két a mult évszáz elején írt s Erdélyről szóló munka.

*

És most széttekinthetünk Gyulafehérvárnak most működő kereskedői, iparosai, nagyobb és kisebb vállalatai között is, hogy megismervén a városnak e részben való életerős vérkeringését, bizalommal öleljük magunkhoz és tápláljuk, erősítsük, neveljük erdélyi hazarészünk központjához méltó hatalmas várossá Gyulafehérvárt, melynek szívéből áradjon szét és szívébe gyűljön ismét össze a haladásnak minden feltétele.

A mennyire a technika megengedi, betű szerinti sorrendben kalauzoljuk tisztelt olvasóinkat, hogy ezáltal is kikerüljük azt az anomaliát, mintha kereskedőink és iparosaink közt különbséget akarnánk tenni. Mindnyájan méltók az első helyen való ismertetésre és mindnyájan egyforma igyekezettel kívánják a legnagyobb fokra emelni városunk kereskedelmét és iparát. Lássuk tehát:

Baumann Arnold

butorgyáros Gyulafehérvárt.

Készít mindennemű modern lakás-, iroda- és boltberendezést, kárpitos- és diszítómunkát, galv. acélsodronyágybetétet. ::

Állandóan dús választékú raktára van szalon-, ebédlő-, háló- és úrísza butorokban, szőnyegek-, függönyök-, ágy- és asztalterítőkben stb. * * *

Temetkezési intézet a legmodernebb berendezéssel. Elvállal egyszerű és díszes temetéseket helyben úgy mint vidéken a legfigyelmesebb felügyelet és a legjutányosabb költségvetés mellett. ** **

ALAPITTATOTT 1884. * ALAPITTATOTT 1884.

Ifj. Baumann Nándor

(ezelőtt: JAKABFFY ALBERT)

fűszerkereskedése, Gyulafehérvárt, (főter.)

Teljesen újonnan berendezett és minden részleteiben újjáalakított **fűszer, csemege, vas, szárm, nevezetesen: konyhaedények, rúd és abroncs, vaslemezek, vasszőgek, zsebkések, fegyverek stb. vegyesáru kereskedés.** A legfinomabb **sajtók, túrófélék, teavaj, sonka, füstölt húsneműek, különböző halak, továbbá déligyümölcsök, csokoládé, csukorka, thea, rum, likör** és az összes vegyesáru cikkekből gazdagon felszerelt raktár. — Finom és előzékeny kiszolgálás.

Bach Károly

fényképészeti műterme

GYULAFEHÉRVÁRT.

- Teljesen új, kizárólag - fényképészeti célra szolgáló, modern fényképészeti műterem. **Fényképeket a legkényesebb igényeket is kielégítik.** Elvállal nagytásokat és minden egyéb a fényképészeti szakmába vágó munkákat.

Erdélyi Izsó

- ruhakereskedő -

Gyulafehérvárt.

Kész öltönyök nagy raktára. Választékos és jóminőségű, legújabb divat szerinti szövetekből készült **utcai- és szalonruhák** a fiatalság részére. Színes **mellények** minden időszakaszhoz. - Bármily társadalmi állásu egyének üzletében igényeik szerinti ruhaszükségletüket **jutányosan szerezhetik be.**

Benczel Lajos

női és férfi divatkereskedő Gyulafehérvárt, főtér.

Dús választékot tart a legújabb divatu újdonságokban, nevezetesen: ruha- és díszselymek, férfi ruhaszővetek, férfi kalapok, szőnyegek, bőröndök, matracok, függöny, ágyterítők, női ruhakelmék, női ruhadíszek, blouzkelmék, kész blouzok, alsó szoknyák, napernyők, női fehérneműek, továbbá: férfi ingek, kézelők, nyakkendők, kalapok, kesztyűk stb. stb. a legszebb kivitelben és jutányos árakban.

Előzékenység és finom kiszolgálás.

Bozsó Mátyás

építési vállalkozó Gyulafehérvárt, Hajós-utca 16.

Elvállal mindennemű épületek tervezését, költségvetések elkészítését, kisebb és nagyobb építéseket, továbbá nedves falak szárazzá tételét, aszfalt, terrazzó és beton burkolatok készítését, fürdőszobák építését helyben úgy mint a vidéken a legszolidabb kivitel és a legjuttányosabb árszámítás mellett.

Raktáron tart mindennemű építési anyagokat és pedig: jó minőségű beoceni román és portlandcementet, saját gyártmányu cementlapokat és csatornacsöveket, keramitlapokat, aszfalt elszigetelő lemezeket stb. stb.

A n. érd. építető közönség bizalomtelje pártfog

tisztelettel

Bozsó Mátyás.

CSEJDU LAJOS

fényképészeti és nagyító műterme

== GYULAFEHÉRVÁRT. ==

== Elvállal minden ==

a fényképészeti szakmába vágó

munkát egész életnagyságig fényes vagy matt
alapon előállítva, élethű kivitelben, a mai

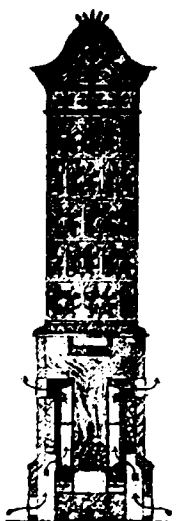
== kor igényeinek megfelelőleg. ==

Dahinten Viktor

Vaskereskedése, Gyulafehérvárt, főltér.

Ajánlja dus raktárából: **l-a mgyar vasait, lemezeket, huzalszegeket, csavarokat, öntött áruk, kályhák, tengelyek, épület- és butorvasalások, továbbá konyhaberendezési edények, vas- és acélárukból, technikai gummiáruk, gazdasági gépek és géprészletek.**

!! Fegyverek, revolverek és vadászati czikkek !!



Fejlesszen gyorsan meleget.

Dobrowszki Károly

cserépkályha raktára. — Kályhakészítő

== Gyulafehérvárt. ==

Raktár: Nagyszeben Jikely F. Károlynál.

Állandó nagy raktár tűzmentes, divatos stylusban készített **cserépkályhákban** a legszebb színekben u. m.: barnászöld, borsózöld, almafazöld, acélzöld, sötétkék, égbék, majolika, trapp, lax stb. **Fürdőkád-burkolatok**, fayence és porcellán lemezekből. **Takarék-tűzhely felszerelések** porcellánból, fehér és kék színben. **Régi kályhák javítása és átrakása** elvállaltatnak 2–3 évi jótállás. Pontos kiszolgálás. Jutányos árak.

Európa szálloda

== Gyulafehérvárt. ==

Legismertebb és legkedveltebb szálloda. Szolgálatkészség, előzékenység, mindenre kiterjedő figyelmesség jellemzik ezen szállodát. A vendégek kényelmére különös gondot fordít. Tisztán tartott barátságos vendégszobák, fürdők, elismert jó konyha, jutányos árak, omnibusz közlekedés az összes vonatokhoz.

- Uránia tanulságos és mulattató színház. -

Fodor J. József

úri és női speciális cipész mester
Gyulafehérvárt, (főtér.)

Modern cipész üzlet a leghíresebb cipő üzletekben szerzett szakszerű kezelés alapján vezetve. Elvállal a mai kor igényeit teljesen kielégítő modern kivitelű úri női és gyermekecipők mérték szerinti elkészítését, valamint a legérzékenyebb és beteg lábakra nyugodalmas mű orthopádiai cipő előállítását. Javításokat pontosan eszközöl. ==

Fuhrmann

Alfréd sütődjé

Gyulafehérvárt, főtér,
az Erzsébet szálloda mellett.

Friss, finom, izléses, szép és jó péksütemények a nap bármely szakában kaphatók. Kalács és kenyérsütés minden órában. A n. érd. közönség becses pártfogását tisztelettel kéri

Fuhrmann Alfréd,
pékmester.

Gelb Fülöp

vászon, fehérnemű, kreton, flanel
raktára GYULAFEHÉRVÁRT, főtér.

Ügy az uri közönség, mint - a gazdasággal foglalkozó - asszonyok és leányok számára szükséges ruhakelmék, - fehérneműek, fejkendők, - nagykendők, sálók, szoknya-kelmék, paplanok, ággyerítők, asztalkendők, abroszok, törülköző kendők, férfi és női ingek, finom és egyszerű kivitelben, gallérok, kézelők, nyakkendők stb. stb. nagy - választékban és jutányos árban kaphatók. ==

Gutfreind Vilmos

cipőraktára a Tigrishez

== GYULAFEHÉRVÁRT. ==

Dus választék a legújabb divatu férfi, női és gyermekcipőkben. Előnyös összeköttetéseinél fogva a legolcsóbb cipőbevásárlási forrás. Szolid munka, tartós anyagból.

A kolozsvári kristály mosóda főgyűjtődéje.

GRÓHS FRIGYES

gép-, épület és műlakatos.

Elvállal mindennemű épületmunkát, fürdőberendezést, sirkerítés elkészítését, kutak, kutszivattyúk elkészítését és javítását, gőz és cséplő, valamint mindenféle más gépek javítását. ***

ALAPITTATOTT 1887.

GRUND JÁNOS

legnagyobb férfi- és gyermekruha raktára

== Gyulafehérvárt, főtér. ==

Gyári és saját szabású, itthon készült férfiruhák, gyermekruhák, tavaszi és téli kabátok, egyszerű polgári és finom divatos úri ruhák, papi reverendák, továbbá női felső kabátok, boálok igen nagy választékban kaphatók. Nagy **ruhaszövet** raktár.

Jó ízlés, szakértelem, előnyös feltételek, **j u t á n y o s á r a k.**

Győri és Austerlitz

divatáruháza Gyulafehérvárt, főtér.

Dusan felszerelt raktár **mindennemű női ruha kelmékből.** — Gyönyörű választék **blouzselymekből, kreton, batiszt, vászon- és shiffonokból.** Napernyők, esőernyők nők és urak részére, férfikalapok, sétapálcák, továbbá paplanok és minden idényre szolgáló divatcikkek.

Gestalter Károly

órák, Gyulafehérvárt, főtér.

Nagy raktárt tart fali- és zsebórákból, óraláncokból, csüngőkől, továbbá szemüvegek, orrcsipe-tők, lorgnettek nagy választékban kaphatók. - - -

Órajavításokat gyorsan, jól és jutányos árban eszközöl. - -

GRÓSZ ÁRMIN

épület-, dísz- és dombormű
bádogos Gyulafehérvárt!

A legmesszebbmenő követelmények-
nek megfelelően berendezve. - -

**Több kiállításon éremmel
és oklevéllel kitüntetve!!**

Jó anyag!

Gondos munka!

Izléses kiállítás!

Elismert

versenyképesség!

Szolid árak!

A legkisebb rendelés is a leg-
szigorubb pontossággal és lelki-
ismeretességgel lesz elintézve!!

== RAKTÁRON: ==

Fürdőkádak, takaréktűzhelyek és mindennemű
a szakba vágó konyhafelszerelési eszközök.

Költségvetés kiv. ingyen és bérmentve.

Grün M. Lipót

- liszt nagy raktára -
Gyulafehérvárt, főter.

Minden létező minőségű
lisztből állandóan nagy
készletet tart raktáron.
Üzletköre széles, a vi-
dékre is kiterjedő. ===

Nagy tojáskivi-
❖❖ teli üzlet. ❖❖

Szikvizgyáros.
A legjobb szikvizet
∴ gyártmányozza. ∴

Homolay Károly

legnagyobb lábbeli raktára
Gyulafehérvárt, Alsó-várter.

Férfi, női és gyermekci-
pők dús választékban.
Kész áruk minden fajtá-
ból, rendeleltre a legjobb
anyagból és legjutányo-
sabb árban készít férfi
és női lábbeliket rövid
idő alatt. Főelv **Jó és
tartós munka szép
kivitelben !** =====

Hungária szálloda

== GYULAFEHÉRVÁRT. ==

Legelsőrangú szálloda nagy kényelemmel
és páratlan fénnnyel berendezett **vendég-
szobákkal, étteremmel és kávé-
házzal.** Előkelő urak, kiváló személyek
csakis e szállodát keresik fel úgy a tiszta
és finom izléssel berendezett **vendég-
szobák,** mint pedig a **gondos és fi-
gyelmes kiszolgálás és jobb kony-
❖❖❖❖❖❖❖❖❖ hája miatt. ❖❖❖❖❖❖❖❖❖**

József Lipót

vegyesáru kereskedése
Gyulafehérvárt, Széchenyi-utca.

Mindenemü háztartási
- cikkek nagy raktára. -
Fűszer, cukor, kávé,
- liszt, zsír, olaj, -
gyertya, szappan,
déli gyümölcs, sajt,
turó, szalámi stb. stb.
ásványvizek, finom
- likőrök, különféle -
kásaneműek, szóval a
háztartásban előforduló
cikkek friss állapotban és
jutányos árban kaphatók.

Izsák Jakab

szíjgyártó
Gyulafehérvárt, Széchenyi-utca.

Készít egyszerű és dísz-
hámokat, kantárokat, nyer-
-geket, kengyel-szíjjakat, -
kezi bőröndöket, fegyver-
és pisztolytartó bőrtokokat,
- vadásztáskákat, továbbá -
gépszíjjakat, transzmisszió-
kat, szóval minden a szíjgyártó
szakmához tartozó munkákat
- a legjobb kivitelben, jutányos
árszámítás mellett.

A n. érd. közönség szíves
pártfogását kérem tisztelettel

Izsák Jakab,
szíjgyártó.

Versenyképes előny árak!

József Hermann

GYULAFEHÉRVÁRT.

Ujjonnan berendezett üzletében nagy vá-
lasztékban és legkitünőbb minőségben kap-
hatók mindenemü fűszerek, műalmi
lisztek, buza, árpa és korpá, bor, rum,
likör, cognac, kis üstön főzött törköly,
szilvorum és seprő pálinka. **Dréher**
sör és friss töltésű ásványvizek.

Pontos és gyors kiszolgálás!

• Tiszán kelet és jégbeültött falak! •

Üzlethelyiség Széchenyi-utca 38. szám a városi Mu-
zeummal szemben.

JUDOVITS JENŐ

női és férfi divat üzlete

Gyulafehérvárt, az Európa szálloda mellett.

Ha szép és jó árut akar vásárolni, fáradjon el a Judovits Jenő női és férfi divat üzletébe, hol a minden idényre a személyesen bevásárolt áruk nagy készlete található. Óriási választék áll a n. érd. közönség rendelkezésére a legújabb és legszebb szövetekben. Nem kerül nagy fáradságba s mindenki személyesen meggyőződhetik, hogy e szolid üzletben lehet jót és jól vásárolni.

Klärman József

== úri szabó ==

Gyulafehérvárt, főtér.

Elsőrangú szabó-czég, a legügyesebb szabó munkásokkal. Lépést tart a haladó divattal, elegáns szabású, kitűnő állású ruhái a helyzet magaslatára emelte ezen czéget. Csak finom ANGOL és HONI gyártmányú tartós gyapjuszöveteket tart raktáron, a lehető legnagyobb választékban. ∴ ∴

A CZÉG FENNÁLL 1885. ÓTA.

Kohn

Ferencz

- férfisزابó -
Gyulafehérvárt, főter.

Jó ízlése, kitünő munkája és jutányos árai folytán a legkeresettebb czég az egész megyében. Bármely évszakban dús választékban tart raktáron ruhakelméket. ∴

Klein L.

sütődeje

Gyulafehérvárt, főter.

Süteményei minden asztalon igen kedveltek. Itt kaphatók a legszebb és legnagyobb kiflik, zsemlék és fonatos kalácsok. Házi kenyér mindig friss állapotban kapható. ∴

Lobstein Lázár

fűszer-, csemege-, liszt, déli gyümölcs és termény kereskedése GYULAFEHÉRVÁRT, Novák Ferencz-tér.

Olcso bevásárlási forrás.
- Hus- és halconservék, - többféle sajtok, csemegeturók, gyógy- és pezsgóborok, liqueurök, cognacok, továbbá háztartási cikkek, ugymint: cukor, kávé, fűszer, liszt, - olajok és szappanok, - gyertyák, szóval minden cikk a legjobb minőségben és friss állapotban kapható.

Lobstein

Izidor

fűszer és lisztnagykereskedő, GYULAFEHÉRVÁRT, főter. ●●

Nagybani eladás az összes kávéfajokból, fűszerekből, cukorból, lisztből, gyertyákból és szappanokból, gazdasági-, kerti- és veteménymagvakból, petroleumból és más olajokból.

Megyeri Imre

első gyulafehérvári mű
selyem-, kelmefestő és
vegytisztító intézete

GYULAFEHÉRVÁRT.

S z é c h e n y i-utca, a barátok
.. .. temploma mellett.

Fehérneműek tisztítását, úgy-
mint: férfi és női ingek, kéz-
elők, gallérok, hálóingek, alsó-
nadrágok, zsebkendők stb. stb.
mosatását, vasalását, a leg-
szebb kivitelben és jutányos
árban eszközli. —————

VÁLLAL:

Selyem és bársony, u. m. ruha
vagy bármifélét: fehér színűt
minden színre, színezt bármily
sötétebb színre festeni. —————

Gyapjuszövetek, u. m. ruha,
kendők, női és férfi felöltők:
fehéret bármily színre, színezt
minden sötétebb színre festeni.

Félszőrkelmék, u. m. ruhák,
kendők, esőköpenyek, überzie-
her, kabát és nadrágokat. ..

Laczkó Sándor

- képesített ácsmester, az -
1896. évi orsz. kiállításon
okmánnal kitüntetve.

Elvállal bármily nagyobb szabású épületfa munkát, valamint hidak építését vagy épületdíszítések készítését. továbbá mindenemű ácsmunkájába vágó javításokat és esetleg tervek készítését is. Főtörekvése, hogy megbízóinak akár a szolid munka kivitelében, akár olcsó árak tekintetében, megelégedését kiérdemelje. Több nagyobb szabású vállalat sikeres kivitelével tanúságot tett megbízhatóságáról.

Mendel Márton

férfi és női cipész
Gyulafehérvárt, főtér.

Készít igen jó iz-
- léssel szalon, -
- utcai és más al-
- kalmi cipőket. -
Elismertszaker-
telménél fogva a
. legkényesebb -
igényeket is ké-
pes kielégíteni.

Morgen Ottó

hentes üzlete
Gyulafehérvárt.

- Egyetlen szakszerűen -
kezelt hentes üzlet az
egész piacon. Állandóan
nagy készletet tart **fűs-**
tölt hú, különféle
- szalonna, zsir, -
sonka, kolbászfélék,
disznósajt, tepertő
stb.-ből. Izletes papri-
- kás szalonna és -
császárhús készitmé-
nyei nagyon kedveltek.
Tiszta kezelés. Jutányos
árak.

Neuwirth

György

zálogkölcson üzlete
Gyulafehérvárt, belváros.

Kölcsönt nyújt arany
és ezüstneműekre,
ékszerekre, ágy- és
ruhaneműekre ma-
- gas becsérték és -
olcsó kamat mellett.

Morenó K.

első divatáru raktára

GYULAFEHÉRVÁRT.

49 ÉV ÓTA ÁLL FENN.

40 ÉV ÓTA ÁLL FENN.

Nagy raktár női és férfi divatcikkekben, hazai és angol gyártmányu ruha és fehérnemű kelmékben. Esőernyő, napernyő, kalap, nyakkendő, harisnya, téli kendő, a híres Érna Vásson, selyem szövetek, stb. stb. Csipke és szövethüggönyök, ágytakarók, selyem és klott paplanok, női és férfi ingek, kűzelők és galérok, téli ingek és téli nadrágok. Nagy választék menyasszonyi kelengyékben. Pipere cikkek, kézi táskák és utcai kuferek. .:

Mezei Ilyés

első temetkezési intézete

GYULAFEHÉRVÁRT, főtér.

Nagy raktár fa- és érckoporsókban, koszorukban s más temetéshez szükséges cikkekben. Elvállal egyszerű és díszes temetéseket, gyászruhák készíttetését, halottszállítást a legjutányosabb árban. Körültekintő figyelmes kiszolgálás.

Fonciere

biztosító társaság főügynöksége
Gyulafehérvárt.

Elfogad biztosításokat a legkedvezőbb feltételek mellett. Levélbeli megkeresésekre kimerítő felvilágosítással szolgál, esetleg személyes információkat nyújt a helyi képviselő:

Szalkai Sándor,
Gyulafehérvárt.

Plésa

Gusztáv

fodrász és borbély
GYULAFEHÉRVÁRT
a Novák Ferenc-téren.

Ügyes, gyorskezü,
előzékeny, figyelmes
és jó munkás. ∴

Az ifjúság
kedvelt
borbélya.

PÁKOSZTA J.

aranyműves, Gyulafehérvárt, (főtér.)

Elismert legmegbízhatóbb aranyműves czég.
Nagy raktárt tart **ékszerekben, arany- és ezüstneműekben. Ezüst dísz tárgyak, evőeszközök, szivartárczák, nyak- és óralánczok, női zsebórák, gyűrűk, fülönfüggők drágakövekkel, vagy anélkül. — Fémárúk. Aranykelyhek, ezüst kereszték sokféle változatban. — Elvállal javításokat a legpontosabb kivitelben. ∴ ∴ ∴**

Petri F. Vilmos

Vegyeskereskedése, katonai felszerelési cik-
kek nagy raktára Gyulafehérvárt, Vár.

Egyedül álló jól berendezett vegyes-
árú üzlet a várban, mely minden
igényt k é p e s teljesen kielégíteni.

Állandóan n a g y készletet
===== tart : =====

Fűszernemüekből, c z u k o r, l i s z t,
kása, sajt, hal, szalámi, továbbá
kávét, csokoládét, cukorkát, narancs,
citrom, datolya, préselt szőlő, mo-
gyoró, finom likörök stb.-ből és más
háztartási cikkek-ből.

Figyelmes, pontos kiszolgálás,
jutányos árak mellett.

Pápiu Viktor

kötélgyártó Gyulafehérvárt, Lépes-utca 41.

Mindennemű kötélaruk gyártása és raktára u. m.: **Gazdasági célokra:** istráng, lóköttőfék, szénahordó-, pányvázó-, hajó- és pincekötelek minden méretben. **Technikai célokra:** felvonó-, transzmisszió-, (erőátviteli)-, sodrony-, hintakötelek, háló, heveder, csósűritő stb. mindennemű kivitelben. Pontos és jutányos kiszolgálás. *********

A L A P I T T A T O T T 1886.

Rosner Rezső

Vegyeskereskedése Gyulafehérvárt, főtérr.

Fűszer, kávé, cukor, csokoládé, narancs, füge, citrom, halak, déli gyümölcsök, sajtok, likörök, füstölt hús-
neműek, lisztek, olajok és minden-
nemű háztartási cikkek friss álla-
potban jutányos ár mellett a legna-
gyobb választékban kaphatók. ∴ ∴

Rosner Lázár

női és férfi divattáruháza, rövidáru
és pipere cikkek nagy raktára ∴
GYULAFEHÉRVÁRT, főtér.

Legnagyobb és legfényesebben berendezett divatáru üzlet. Állandó újdonságok bel- és külföldi ruha és blouz kelmékben, rövidáru és pipere cikkekben, nap- és esőernyők, Hamerli-féle keztyűk, legjobb női, férfi, gyerek fekete divat harisnyák, vásznak, shiffonok, ággyárniturák, paplanok, női és férfi fehérneműek mérték szerint, női felöltők, férfi és gyermek kalapok, nyakkendők, valódi ötrétű gallérok és kézelők, szőnyegek, függönyök, színes és fekete seelyem, clott és lüszter alsószoonyák. Jutányos árak, előzékeny és figyelmes kiszolgálás. ∴

RUBINSTEIN B.

üveg és porcellán kereskedése
GYULA FEHÉRVÁRT.

Nagy raktár mindennemű POR-
CELLÁN EDÉNYEKBŐL
ÉS ÜVEGNEMŰEKBŐL.

Elvállal ablaküvegezése-
ket úgy üzletében, mint
az egyes házaknál.

Új épületek üvegezését fel-
tűnő jutányos ár mellett
pontosan eszközli.

Kikölesönöz porcel-
lán edényeket és
poharakat.

Schwartz Áron

- vegyeskereskedése -
GYULAFEHÉRVÁRT
 Széchenyi-utca 15. sz.

Minden szükséges háztartási cikk, nevezetesen étel- és ital-neműek, fűszer, cukor, kávé, liszt, zsir, tojás, szalonna, hal, továbbá olaj, petroleum, gyettya, mosó és pipere szappanok, fénymáz, tű, cérna, gyapot, inggomb, dohány- és szivartárca, zsebkész, tükör, szóval az összes szükséges cikkekből nagy választékot tart raktáron a legjobb minőségben.

Suhr Károly

gazdasági és műkertész Gyulafehérvárt főter, saját ház.

Nagy választék élő virágokban. Estélyi, báli és menyasszonyi csokrokat kiváló jó ízléssel készítt. Élő és művirágkoszorúk jutányos árban kaphatók. Levélbeli vagy sürgönyi megrendeléseket postafordultával teljesít.

Springer Dávid

- a anyműves és ékszerész -
Gyulafehérvárt.

Megbízható cég úgy az arany- és ezüstneműek valódisága, mint az árak eredetisége tekintetében. Raktáron tart drágaköves fülönfüggőket, gyűrűket, nyakékeket, kar-kötőket, óvőket, csatokat, diadémeket, melltüket, ezüstneműeket, ezüst garnitúrákat, ezüst evőeszközöket, asztali tálcákat, pénztárcákat, szivartartókat sth. stb.

Sturek ≡ ≡ Antalné

vászon kereskedése
 Gyulafehérvárt, Széchenyi-utca.

Bőválasztékban raktáron tart minden osztály számára szükséges női ruhaszöveteket, fehérneműeket, vásznat végekben, cretonokat, asztal- és ágyneműeket, téli és nyári női fejkendőket, paplanokat, ágyterítőket st. stb. Olcsó árai miatt nagyon keresett.

Schwarcz Ármin

mű-, arckép és cimfestő műterme

G Y U L A F E H É R V Á R T.

Elvállal templomi képfestéseket és oltáraranyozásokat, freskó- és tájképek festését, szalon díszfestéseket, színházi díszletek festését, arcképeket természet és fénykép után, továbbá cégtáblák festését ábrákkal és felirásokkal, üvegfestést, fényes és matt aranyozásokat és minden a képirod művészet körébe tartozó festőmunkákat elismert kitűnő ízléssel elkészítve a legmodernebb kivitelben.

Kívánatra készít vázlatokat és költségszámítást is.

A n. érd. közönség tapasztalt pártfogását ez uton is kéri tisztelettel

Schwarcz Ármin.

SCHLESINGER TESTVÉREK

vas-, fűszer-, festék-, vegyesáru- és csemege-kereskedése.

CÉG-TULAJDONOS:

SCHLESINGER HERMAN

GYULAFEHÉRVÁR (Főter.)

DÚS RAKTÁR: I-a magyar-vasból:

fehér, horgony-, sárgaréz- és

◆◆◆ HORGONYZOTT LEMEZEKBŐL. ◆◆◆

NAGYRAKTÁR

nevezetesen gazdasági eszközökben, kerti ollók, oltókések, ásó, kap, csákány, vasgereblye, szekérlánc, öntött árúk, kályhák, tengelyek. Épület és butorvasalások, továbbá huzal, huzalszegek és kovácsolt-szegekből, szegecskék és csavarokból. Vas és acélárúkból, iparosok és háztartások részé. Konyhaberendezési edények, technikai és GUMMI ÁRUK. Gépszijak, fedéllemez, elszigetelő-lemez, kátrány, karbolíneum, menyezetrúd, Portland és Román cement. Szalon-köszén stb. stb.

Schächter Mór és Tsa

SZOBAFESTŐ ÉS MÁZOLÓ
GYULAFEHÉRVÁRT. (Sárdi-utca.)

T. c.

Van szerencsénk a n. é. közönségnek szíves tudomására hozni, hogy **Gyulafehérvárt, Sárdi-utca (Fehér-féle házban)**

SZOBAFESTŐ és MÁZOLÓ MŰHELYT rendeztünk be.

Elvállalunk mindennemű e szakmába vágó **festést és mázolást.** A n. é. közönség kíváncsiára mintakártyáinkat áttekintés végett készséggel rendelkezésre bocsátjuk. Valószínűleg a n. é. közönség pártfogásába ajánlva ☐ ☐

teljes ismertetéssel: **SCHÄCHTER MÓR és Tsa.**

Schreiber Albert

— bocskorgyára, bőr és cipők nagybani raktára —
GYULAFEHÉRVÁRT (Fötér).

Gyári raktára a legfinomabb és legolcsóbb kül- és belföldi bőrök, - talpok- és **CZÍPÉSZ-KELLÉKEKBEN**, ugymint mindennemű férfi-, női- és gyerekcipőkben minden csak gondolatolható kivételben, hazai ipari és finom **külföldi gyártmányokban.**

Főelv: csak , szolid árú és **legolcsóbb árakban**, mely csak az óriási bevásárlás által oly versenyképessé teszi

Alapítatott: 1863-ban.

Alapítatott: 1863-ban

Trencsiner Róza

női kalap divatterme Gyulafehérvárt, (főtér.)

Állandóan dús választék a legújabb divatú, legelegánssabb modell-kalapokban. Készíti a legsikkesebb női-, leány- és gyermekkalapokat budapesti, bécsi és párisi modellek után, a legválogatottabb izlésnek megfelelően, legolcsóbb árban. Gyáskalapok mindig készletben és rendelvényre 6 óra alatt készíttetnek. Raktáron tartja a legdivatosabb kézimunkákat kezdve és előrajzolva és az ahhoz való összes anyagokat, len-, canvas-, congress-, filet- és északiszövetek, úgyszintén filosell-, filoflos, perlé- és artisella-selymek, északi- és strucz pamutok, horgoló-czérnák stb. nagy választékban kaphatók. Smyrna-munkák és gobelin-képek is mindig készletben. — A karácsonyi idény alatt minden héten friss újdonságok. — Legpontosabb és legcoulánsabb kiszolgálás. — Legdúsabb női kalap raktár.

Tollusz Antalné

férfiszabó üzlete Gyulafehérvárt, (főtér.)

Elismert legjobb szabóiparos.

Bő választékot tart az idénynek megfelelő új divatu férfi ruha szövetekből. ———

Megyeszerzte nagy megrendeléseai vannak.

TÁTH JÁNOS

magyar kir. technológián mester-tanfolyamot végzett cipész-
mester. — Kinevezett cipészipari szakoktató.

Minthogy a beteglábakra való cipő elkészítést elsajátítottam, ennél fogva ajánlom magam mindenféle beteglábakra való cipő elkészítésre, ugymint ízületlazulás az úgynevezett lúdtalaphajlamu lábakra, ugymint a legfogyatékosabb lábakra is. Hogy szakképzettségem a mai kornak mennyire megfelel, bizonyítják a következő kitüntetések 1902. Nagyszebenben a román közművelődés kiállításán 3 arannyal és elismerő oklevéllel; 1903-ban a kamarai kiállításnak juri-tagja voltam, holis az én műhelyemben készült munka lett első díjjal kitüntetve. 1905-ben Pécsen rendezett országos cipész szakkongresszus kiállításán dicséret oklevéllel lettem kitüntetve.

TAMÁS ISTVÁN

= aranyműves Gyulafehérvárt. =

Elvállal: ékszerek, arany- és ezüstművek kitisztítását, javítását, átalakítását. Fali- és zsebórák javítását pontosan és jutá-
nyos ár mellett eszközli.

**Nagy választék új zsebórákban,
óralánczokban, egyszerű és
finom fali órákban.**

TÖRÖK BÁLINT

kerékgyártó és kovács üzlete
GYULAFEHÉRVÁRT, Ompoj-utca.

Elvállal mindennemű **új és divatos kocsik**, valamint minden e szakmába vágó munkák elkészítését. **Homokfutók, szánkók és gazdasági eszközök.**

Javítások gyorsan és pontosan eszközöltetnek.

Váczy Zsigmond

úri és női fodrász terme
GYULAFEHÉRVÁRT, Novák Ferenc-tér.

Igazi mestere a fodrász iparnak. Ennélfogva személyes tevékenysége páratlanul áll. Mindenki csak Váczy Zsigmond munkáját óhajtja. És Váczy Zs. borotvál, hajat vág, bajuszt pödör, hajat göndörít, üdit, frissít, megfiatalítja az öreget és komoly férfiúvá igazítja az ifjút. Keressük fel

———— Váczy fodrász termét. ————

Kaufmann Hermann

(Czégvezető: SALAMON MÁTYÁS.)

Norinbergi-, díszmű-, játékaru-, üveg, porcellán- és konyhafelszerelések raktára.

Gyulafehérvár, Hunyadi-tér 3. sz.

a HUNGÁRIA szálloda mellett.

! Az üzlet megtekintése látványosság. !

Ajánlja dús választéku nagy raktárát
következő újdonságokba: **Bel-**
és külföldi porcellán- és majolika
árak, porcellán- és üveg készlet
és pedig ebédlő, kávé, thea- és
mocca, valamint mosdó készletek,
továbbá norinbergi díszműárak, zománc-
zott kék főző edény, valamint legújabb
„Acél nikkelezett edények, mindennemű
iskola-, piaci- és óvoda táskák, nő- és férfi
divatos övek. **Nagy választék min-**
dennemű fésű- és kefeárakban.
Illat- és pipereárak. Újdonságok ka-
rácsnyi- és újévi ajándékokban. Minden
alkalomra kiváló szép és olcsó „Tombola”
cikkek nagy választékban szabottáruk mellett.

Sör-, bor- és Liqueör készletek.

Pontos kiszolgálás.

Kelen Henrik

divat-, kézmű- és rövidárú raktára

GYULAFEHÉRVÁRT, (Főter Kelen-féle ház).

A mai kor igényeinek teljesen megfelelő **modernül berendezett új**

divat-, kézmű- és rövidárú üzlet,

melyben nagy és dus választékban kaphatók a legcsinosabb és legizlésesebb divat és rövidárúk. **Fehér, kemény és puha, pique elejű angol zephir és flanell turista ingek, nyakkendők, kézelőgombok, zsebkendők, harrisyák és keztyűk.** Különös súlyt fektetek mértékutáni ingek készítésére és az ingekhez szükséges anyagok, u. m. **angol zephir, flanell, továbbá chiffon és pique ing elejek** nagy választékban raktáron tartására, melynek előre bocsájtása után szíves tudomására hozom a n. é. közönségnek, hogy kívánatra mértékvétel végett **ingszabászomat** a megfelelő mintkkal önköltségemen kiküldöm. ::

NYAKKENDŐKBEN ÁLLANDÓAN UJDONSÁGOK ÉRKEZNEK.

Midőn új vállalatomhoz a n. é. közönség b. támogatását kérem, biztosítom egyben a legjobb és legszolidabb kiszolgáltatásról és jegyzek

kitünő tisztelettel

KELÉN HENRIK.

WEISZ ADOLF

= GYULAFEHÉRVÁRT, főter. =

Kézmű-, szövött-, rövid-, nürnbergi és pamutáru nagy kereskedésében állandóan dús választékban kaphatók **fehérneműek, mindennemű vásznak, fejkendők, paplanok** stb. stb.

Árai legjutányosabbak.

Kiszolgálása mintaszerű.

Weisz Henrik

Gyulafehérvár.

Butorkereskedő, saját házában készített butor, asztalos és kárpitos munkák raktára.

Ajánlja dúsan felszerelt butorraktárát, vállal e szakmába vágó mindennemű ónémet, a legfinomabb angol modern stílusban kidolgozott butorabokat, szőnyegeket, angolréz, félréz és vas butorokat, gyermekkocsit, madracokat és még az ezekhez tartozó cikkeket a legjutányosabb árban, készpénz és részlet fizetések mellett is.

ALAPÍTOTT 1882.

Városi vendéglő

Legforgalmasabb bor- és sörmérés a város főterének középpontján. A vidéki közönség és a helybeli polgárság legkedveltebb vendéglője. Elismert jó konyha, tisztán kezelt asztali és palackborok, kitűnő sör, figyelmes kiszolgálás. Ebédoszt jutányos áron. A n. érd. mulató közönség további kegyes pártfogását kéri tisztelettel Friedsam György, vendéglős.

WEISS BERNÁT

KÖNYV-, PAPIR-, IRÓSZER-, ZENEMÜ-
ÉS GYERMEKJÁTÉK-KERESKEDÉSE

GYULAFEHÉRVÁRT, Főter.


Legrégibb könyvkereskedés, széles üz-
letkörrel. Disművek, képesalbumok,
levelezőlap-albumok, új és hasznalt

≡ TANKÖNYVEK ≡

az összes alsóbb és felsőbb iskolák
számára. Finom levélpapírok, képes-
kártyák a legnagyobb választék-
ban. Írófüzetek, zsebkönyvek.

GYERMEKJÁTÉKOK, HANGSZEREK stb.

OSZTÁLYSORSJEGYEK elárúsítása.
GABONAKERESKEDÉS.



NYOMATOTT
PAPP GYÖRGY
KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
GYULAFEHÉRVÁRT.
1912.